

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Formy penitenciární péče ve věznici Pardubice

Forms of penitentiary care in the Pardubice prison

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Mgr. Aleš Jaluška

Autor:

Michela Formánková

Praha 2019

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce Mgr. Aleši Jaluškovi za trpělivé vedení, cenné rady a připomínky. Poděkování patří také mé rodině a nejbližším přátelům, kteří mě podporovali a motivovali během celého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Formy penitenciární péče ve věznici Pardubice“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3.5.2019

Michaela Formánková

Anotace

Tato bakalářská práce má za cíl přiblížit čtenáři systém penitenciární péče u osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Práce je členěna na část teoretickou a praktickou. Teoretická část se věnuje problematice účelu trestu odnětí svobody, jeho průběhu a možných nežádoucích faktorů působících na jedince během pobytu ve vězení. Dále práce předkládá informace o procesu resocializace odsouzených za pomoci programů zacházení. Praktická část je zaměřena na hodnocení programů zacházení přímo odsouzenými z věznice v Pardubicích.

Klíčová slova

Penitenciární péče, resocializace, věznice, trest odnětí svobody, program zacházení, odsouzený, společnost, pomoc

Annotation

The aim of this bachelor thesis is to introduce to the reader the system of penitentiary care for persons in prison. The thesis consists of theoretical and practical part. The theoretical part is devoted to the issue of imprisonment, the course of imprisonment and possible undesirable factors that may affect an individual during their stay in prison. Hereafter, the thesis presents information on the process of resocialization of convicts using treatment programs. The practical part is focused on evaluation of treatment programs of prisoners, which was carried out in Pardubice prison

Keywords

Penitentiary care, resocialization, Jail, imprisonment, treatment program, convicted, community, help

Obsah

Obsah	5
Seznam zkratk	7
Úvod.....	8
1 Penitenciární věda	9
1.1 Cíle penitenciární péče	9
1.2 Penitenciární diagnostika	10
1.3 Etopedie	11
1.4 Postpenitenciární péče.....	11
2 Vězeňská služba	13
2.1 Úkoly vězeňské služby.....	13
2.2 Vězeňský personál	14
2.3 Typy věznic.....	17
3 Sankcionování pachatelů - trest	19
3.1 Druhy trestů:	19
3.2 Penologie.....	21
3.3 Proces výchovy	21
4 Trest odnětí svobody.....	23
4.1 Účel trestu odnětí svobody.....	23
4.2 Prizonizace	24
4.3 Psychosociální problémy spojené s uvězněním	26
4.4 Psychohygienu	27
4.5 Recidiva	28
5 Resocializace.....	29
5.1 Cíle resocializace	29
5.2 Proces resocializace	31
5.3 Resocializace mladistvých ve VTOS	33
6 Programy zacházení	35
6.1 Účel programů zacházení.....	36
6.2 Vytváření programu zacházení	37
6.3 Aktivity programu zacházení	38
6.4 Vyhodnocení programu zacházení.....	43
6.5 Regulace chování	44
7 Výzkumné šetření	45
7.1 Stanovení cíle a charakteristika šetření	45

7.2	Výsledky šetření a jejich interpretace	47
7.3	Závěr výzkumného šetření	57
	Závěr	60
	Seznam použité literatury.....	62
	Přílohy.....	67

Seznam zkratek

TBC - Tuberkulóza

HIV - Human Immunodeficiency Virus

VS ČR – Vězeňská služba České republiky

ŠVS – Školské vzdělávací středisko

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

Úvod

Porušování zákona je jevem, který se vyskytuje snad v každé společnosti. Již od nepaměti existují jedinci, kteří mají potřebu páchat zločiny, ať už s cílem někomu uškodit, nebo sobě přilepšit. Spolu s tímto jevem jde ruku v ruce reakce ze strany společnosti na toto nežádoucí chování a tím je zejména trestání hříšníků a snaha o zamezení jejich další zločinnosti. Toho se, oproti dob minulých, dnešní trestní právo snaží dosáhnout také důrazem na změnu osobnosti jedince a jeho charakterových vlastností. Trest pro pachatele nemá být pouze sankce za nežádoucí chování, ale i příležitost k nápravě a získání potřebných dovedností k budoucímu sociálnímu začlenění.

Cílem této bakalářské práce je zmapování průběhu trestu odnětí svobody a proces resocializace odsouzených, který probíhá za pomoci programů zacházení. Zaměřuje se na popis jednotlivých aktivit programů zacházení a přibližuje jejich možný pozitivní efekt v životě odsouzených. Práce má také v obecnější rovině seznámit čtenáře se současným stavem a podmínkami českého vězeňství, systémem jednotlivých trestů a účelem trestu.

Teoretická část práce je rozdělena na šest kapitol. V první kapitole je zejména úvod do penitenciární vědy a vysvětlení základních pojmů. Druhá kapitola je věnována tématu vězeňské služby. Čtenář se zde dozví, kdo je součástí vězeňské služby a jaké jsou její úkoly. Následuje podrobnější seznámení s vězeňským personálem a popis systému věznic. Třetí kapitola se zaměřuje na trest jako takový, jeho účel, druhy a podmínky stanovení. Navazuje čtvrtá kapitola, která je detailněji zaměřena na trest odnětí svobody a jeho možné pozitivní i negativní dopady na odsouzené. Pátá kapitola se zabývá vysvětlením pojmu resocializace a popisu průběhu resocializačního procesu. Šestá kapitola je o programu zacházení s popisem jednotlivých aktivit.

Praktická část bakalářské práce navazuje na část teoretickou a je konkrétněji zaměřena na proces resocializace v pardubické věznici. Cílem praktické části je prozkoumání, jak proces resocializace a jednotlivé aktivity v programu zacházení hodnotí samotní odsouzení. Praktická část je provedena formou kvantitativní metody s technikou dotazníku.

1 Penitenciární věda

„Penitenciární věda je komplexní disciplínou o interdisciplinárních souvislostech trestu odnětí svobody, jeho výkonu a účinnosti“ (Knápková, 2016, s. 37). Stojí na uznání výchovné a převýchovné úlohy trestu. Předmět této vědy se zkoumá za pomoci dalších vědních disciplín jako je psychologie, sociologie či pedagogika. Vyvinula se z potřeby spojovat dohromady detailní poznatky z mnoha vědních disciplín, které se zabývají otázkami vězeňství (Knápková, 2016). Na ovlivňování jedince se spolupodílí další specialisté jako psycholog, vychovatel, lékař, psychiatr duchovní, sociální pracovník a další speciální terapeutičtí pracovníci (Fischer, 2006).

1.1 Cíle penitenciární péče

„Morální problémy doprovázejí lidstvo od nejstarších dob jeho existence. Hodnocení těchto protispoločenských jevů se měnilo s rozvojem společnosti. Mravní výchova odpovídala přístupům daného historického období“ (Monatová, 1998, s. 67). Hlavní cíl a smysl penitenciární péče, který se začal postupně uplatňovat, je otázka změny, ideálně změny trvalé, v osobnostních charakteristikách a vzorcích chování pachatelů trestných činů. *„V souvislosti s touto nosnou myšlenkou se ze zcela pochopitelných důvodů objevila otázka účinnosti etopedických a specializovaných terapeutických postupů, které si tyto změny stanovily za cíl.“* (Fischer, 2006, s. 90).

1.1.1 Humanizace trestu

Filozofie osvícenství přichází s myšlenkou humanizace trestu a trestání. Východiskem bylo tzv. přirozené právo a filozofie se navracela k přírodě a jejím přírodním zákonům. Kritizuje se nepřiměřenost některých trestů vzhledem ke společenské nebezpečnosti (Černíková, 2002). Do penitenciární péče a praxe pronikají humanizační tendence, které mění formy práce s odsouzenými a humanizují trest jako takový. Ten podle tohoto způsobu nahlížení nemá pouze ochránit společnost před kriminálním chováním a potrestat pachatele zbavením osobní svobody, ale také jako příležitost k sociálnímu učení a působení na jedince společensky žádoucím směrem. Humanizace je podřízena účinnosti, trest musí vždy znamenat individuálně přiměřenou míru újmy pro pachatele, aby si uvědomil, že jeho jednání nebylo správné a nebude tolerováno (Fischer, 2006).

1.2 Penitenciární diagnostika

Práce s odsouzenými delikventy za účelem jejich sociální nápravy vychází z penitenciární diagnostiky, tedy osobnostní charakteristiky odsouzeného.

Fischer (2006) charakterizuje penitenciární diagnostiku jako komplexní posouzení jedince pro proces penitenciární péče, a to z hlediska fyziologického (zdravotního), psychologického a sociálního. Penitenciární diagnóza je výsledkem týmové spolupráce odborníků, speciálního pedagoga – etopeda, psychologa, lékaře, sociálního pracovníka a případně dalšího specialisty.

Již během nástupu k výkonu trestu odnětí svobody podstoupí odsouzený podrobná vyšetření, na jejichž základě je stanovena penitenciární diagnóza. Ta se stává výchozím bodem a základem hodnocení vězňených osob. Na základě této diagnostiky by měl být zvolen vhodný způsob diferencovaného zacházení. (Netík, Netíková, Hájek, 1997). „*U nás dosud nebyl formulován jednotný systém klasifikace odsouzených, ani diferencovaného zacházení s nimi*“ (Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 36). Podle Suchého (1992) je pro zvolení vhodného druhu trestu, jeho výměry, diferenciaci a individualizaci nesmírně důležité podrobně prozkoumat osobnost každého jedince. Pouze pokud budeme odsouzeného dobře znát, budeme schopni nastavit pro každého výchovné programy tak, aby vycházely z individuálních potřeb a charakteristik odsouzených.

1.2.1 Typologie odsouzených

Netík, Netíková a Hájek (1997) uvádějí tyto typologie odsouzených:
Jesnessovo klasifikační schéma

- Typ socializovaný, přizpůsobivý
- Typ nezralý, pasivní,
- Typ neurotický, úzkostný
- Typ nezralý, agresivní
- Typ kulturou podmíněný
- Typ vůdce
- Typ neurotický se odreačovávající
- Typ neurotický, depresivní

Další příklad je Schragova sociální klasifikace typu osobnosti:

- **prosociální** – odpovídající socializovanému jedinci,
- **antisociální** – odpovídající deviantně socializovanému jedinci,
- **pseudosociální** – s labilním systémem norem,
- **asociální** – odpovídá defektně socializovanému jedinci

1.3 Etopedie

Etopedie se jako součást penitenciární praxe zabývá zkoumáním a řešením společensky nežádoucích a nepřijatelných projevů chování u odsouzených. Svým působením vede ke změně v naučeném vzorci chování a to do podoby společensky odpovídajícímu, nebo alespoň přijatelnému chování. Svými kroky vede ideálně k trvalé změně. Etopedie ve své penitenciární praxi vychází z profesionálních zásad pro práci s klienty. Zde musí být etoped či jiný speciální terapeut schopen pohlížet na konkrétního jedince komplexním způsobem. *„Objasnění příčin a faktorů, které vedly k pozdější poruše chování, musí vycházet z poznání a analýzy řady psychosociálních aspektů, zejména osobnostních dispozic a rodinného a sociálního zázemí“* (Fischer, 2006, s. 6). K dosažení těchto změn využívá etopedie své speciální metody. Konkrétně se jedná o idiografický přístup, který pracuje s jedincem jako s jedinečnou osobností se svými specifickými potřebami, na které lze účinně působit stejně specifickým přístupem (Fischer, 2006).

1.4 Postpenitenciární péče

„Postpenitenciární péče se nedá praktikovat samostatně a bez penitenciární péče vlastně ani není možná. Všechny aktivity penitenciární péče zaměřené na odsouzeného ve smyslu jeho života po výkonu trestu jsou ve svém skutečném smyslu postpenitenciární péčí“ (Justová, 2005, s. 24).

Postpenitenciární péče musí vždy začít ještě během výkonu trestu odnětí svobody, kdy je zapotřebí zjistit, jak si na tom jedinec stojí před opuštěním věznice. Jaké jsou jeho vyhlídky do budoucnosti a zda potřebuje pomoc či radu ohledně fungování po propuštění (Španková, 2013). Navazuje na proces resocializace a předcházení recidivy po ukončení výkonu trestu. Ne každý odsouzený si zvolí pokračovat v procesu převýchovy i mimo vězeňské prostředí, někteří se vrátí k páčání trestné činnosti, někteří se sami dokáží začlenit do běžné společnosti bez další pomoci a někteří zase pomoc uvítají. Postpenitenciární péče nabízí morální podporu a pomoc při

adaptaci po odchodu z vězeňského prostředí do života na svobodě (Netík, Netíková, Hájek, 1997). Může pomoci jedincům vypořádat se se změnami a problémy, které je čekají na svobodě, znovu se začlenit do společnosti a navazovat nové vztahy. Většina propuštěných se potýká se stigmatizací a nedůvěrou okolí, zejména ze strany zaměstnavatelů, ačkoliv získat práci je pro tyto lidi v tuto chvíli zásadní. Penitenciární péče může také pomoci či motivovat člověka ke snaze o obnovení přerušovaných vztahů s blízkými a rodinou (Španková, 2013).

2 Vězeňská služba

Je organizace spadající pod Ministerstvo spravedlnosti a vyřizuje úkoly státní správy vězeňství. Jedná se o druh státní služby, proto i pracovníci vězeňské služby je třeba brát za státní úředníky (Černíková, Sedláček, 2002).

Podle zákona 555/1992 Sb. je „*Vězeňská služba ČR ozbrojeným bezpečnostním sborem, který zajišťuje výkon vazby, výkon zabezpečovací detence a výkon trestu odnětí svobody v rozsahu stanoveném tímto zákonem. Řídí ji generální ředitel Vězeňské služby, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Generální ředitel odpovídá ministrovi za činnost Vězeňské služby.*“

2.1 Úkoly vězeňské služby

Vězeňská služba má podle zákona 555/1992 Sb. na starosti tyto úkoly:

- *„spravuje a střeží vazební věznice, věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence*
- *odpovídá za dodržování zákonem stanovených podmínek výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody,*
- *střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody,*
- *prostřednictvím programů zacházení soustavně působí na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění,*
- *provádí výzkum v oboru penologie a využívá jeho výsledky a vědecké poznatky při výkonu vazby a při výkonu trestu odnětí svobody,*
- *vytváří podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody,*
- *vede evidenci osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody na území České republiky,*
- *plní úkoly, které pro ni vyplývají z vyhlášených mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána,*
- *zabezpečuje vzdělávání příslušníků Vězeňské služby a občanských zaměstnanců Vězeňské služby, a vzdělávání osob ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody,*
- *poskytuje zdravotní služby ve svých zdravotnických zařízeních, v případě potřeby zabezpečuje zdravotní služby u mimovězeňských poskytovatelů zdravotních služeb.“*

2.2 Vězeňský personál

„Zaměstnanec Vězeňské služby České republiky vykonává profesi ve shodě s Ústavou České republiky, Listinou základních práva svobod, se zákony a ostatními právními předpisy, s právem Evropské unie, v souladu s doporučeními Evropských vězeňských pravidel, jakož i s mezinárodními smlouvami, kterými je Česká republika vázána, a zároveň činí vše nezbytné, aby jednal v souladu s ustanoveními Etického kodexu“ (Kodex profesní etiky, 2016, s. 2).

Většinu odborníků, kteří se zapojují do přímé péče o vězně, můžeme zařadit do tzv. pomáhajících oborů, které Černíková a Sedláček (2002) popisují jako profese, které mají za cíl rehabilitaci sociálních schopností člověka, vedou ho svým jednáním a příkladem k odpovědnosti za sebe samého a přispívají tak k jeho budoucímu navrácení do společnosti, ve které budou moci vést řádný život bez dalšího páchání trestní činnosti.

Lékař

Za lékařem dodnes docházejí odsouzení řešit své tělesné, duševní nebo i sociální problémy. To je zřejmě dáno zkušeností z minulosti, kdy lékař býval v prostředí věznice jediným odborníkem s vysokoškolským vzděláním. Mnohdy proto lékař plní funkci jakéhosi rozcestníku a klienta nasměruje do péče jiného odborníka, zabývajícího se danou problematikou – psycholog, duchovní, sociální pracovníce atd. Sám řeší celou řadu problémů různé závažnosti, od tzv. pseudoprobémů, kdy hlavním motivem vyšetření bývá příležitost projít se po prostorách věznice, či dosáhnout propuštění ze zdravotních důvodů, nebo alespoň pobytu v nemocnici (Hála, 2005). Součástí jejich práce je také systematický rozvoj preventivních programů v oblasti péče o zdraví. Je zde snaha o šíření informací a opatření proti šíření TBC, někdy se provádějí kontroly přítomnosti viru HIV. Během výkonu trestu se někteří odsouzení snaží dát do pořádku své pochroumané zdraví, na které do té doby neměli buď prostředky, nebo čas (Bajcura, 1999).

„Řešení případů simulací (účelových, předstírání neexistujících příznaků nemocí či poruch), agravací (rovněž účelových zveličování těchto příznaků), případně disimulací (zatajování nebo zlehčování chorobných příznaků např. ve snaze dosáhnout souhlasu lékaře se zařazením vězně do zaměstnání) patří ke „klasice“ běžné vězeňské lékařské ambulance“ (Hála, 2005, s. 57). Dále zmiňuje značný vliv lékaře na kvalitu zdravotního stavu zaměstnanců věznice.

Duchovní

Duchovní službu ve vězeňském prostředí smí vykonávat zástupci státem registrovaných církví nebo náboženských společností a to buď z pozice „*kaplana*“ (čímž se stávají zaměstnanci Vězeňské služby ČR) nebo jako dobrovolníci. Jejich práce je značně rozmanitá, zabývají se otázkami viny a jejího přijetí odsouzenými, pomáhají rozvíjet pozitivní hodnoty u odsouzených a spolupracovat při hledání smyslu života (Hála, 2005). Dále vedou biblické hodiny pro odsouzené a pořádají pravidelné bohoslužby. Také je třeba zmínit, že skrze některé církevní i necírkevní organizace působí řada dobrovolníků, kteří si s vězni pravidelně dopisují, nebo je přímo navštěvují ve věznici. Jedná se o oporu, kterou v některých případech plní rodinní příslušníci, ne každý však udržuje kontakt se svými blízkými a proto pro ně tento projekt může být velmi prospěšný (Bajcura, 1999).

Kaplan podle podmínek věznice zejména:

a) „provádí individuální pastorační rozhovory s obviněnými, odsouzenými a chovanci; je oprávněn se pastoračně věnovat i zaměstnancům,

b) zajišťuje bohoslužby, popřípadě je organizuje v součinnosti s pověřenými osobami církvi dobrovolně zajišťujícími duchovní péči,

c) zajišťuje skupinovou nebo individuální činnost zaměřenou na studium Bible a křesťanského učení

d) zabezpečuje kulturní akce s duchovním obsahem; k tomu účelu zajišťuje vhodnou literaturu a audio či video pomůcky,

e) může se podílet na přípravě a realizaci tematických programů zacházení

d) podílí se na vytváření podmínek pro začlenění obviněných, odsouzených a chovanců do občanského života; za dodržení bezpečnostních podmínek může být v pastoračním styku s osobami blízkými vězněných osob a chovanců

d) spolupracuje s nevládními, charitativními a církevními organizacemi za účelem zajištění překlenovacích podmínek zejména pro osoby

propouštěné z výkonu trestu odnětí svobody, případně pro zlepšení podmínek sociálně slabých obviněných, odsouzených nebo chovanců“

(NGŘ. č. 28/2015, s. 5).

Psycholog

Psycholog poskytuje psychologické poradenství či psychoterapii a to nejen vězněným osobám, ale také vězeňskému personálu (Hála 2005).

Ve spolupráci s dalšími odbornými spolupracovníky má na starosti sestavení odborné diagnostiky odsouzeného, na jehož základě může doporučit vhodný, individuálně zaměřený přístup, metody zacházení a zvolit adekvátní zařazení do programu zacházení. Psycholog dává dohromady poznatky o osobnosti pachatele a zabývá se problémy a vztahy které zasahují do života uvězněných. Průběžně vyhodnocuje proces penitenciárního zacházení a jeho vlivu na odsouzené. Hodnotí účinnost a vhodnost výchovných metod a diagnostikuje změny v chování odsouzených během výkonu trestu. Na programu zacházení se pak sám aktivně podílí, organizuje aktivity a pozoruje chování jednotlivých odsouzených. Spolu s lékařem má značný vliv na výběr a složení personálu vězeňské služby, kdy hodnotí psychologickou způsobilost pro výkon náročného povolání v prostředí věznice (Černíková, Sedláček, 2002).

Úkolem psychologa je také zlepšovat psychohygienické podmínky ve věznici a přispět tak k duševní pohodě jak vězněných osob, tak vězeňského personálu (Hála, 2005).

Vychovatel

Hlavní náplní vychovatele je zacházení s odsouzenými. V souladu s platným zákonem o výkonu trestu odnětí svobody využívá při zacházení též odměn a kázeňských trestů. Spolu s psychologem vedou odsouzené k uvědomění si vlastní viny a přijetí zodpovědnosti za spáchaný trestný čin. Snaží se vést odsouzené ke změně jejich dosavadního životního stylu a pomáhat v náročných životních situacích. Stará se o plnění programů zacházení a má na starosti též hodnocení odsouzených, např. pro potřeby soudu při jednání o podmíněčném propuštění (Hála, 2005).

Sociální pracovník

Sociální pracovník poskytuje odsouzeným sociálně právní informace a poradenství. Při své práci komunikuje a spolupracuje s dalšími orgány, jako je mediační a probační služba, azylové domy, obecní a městské úřady, úřady práce a charita. Odsouzeným pomáhají v jednání s úřady, před odchodem z výkonu trestu se sháněním zaměstnání a bydlení (Hála, 2005). Dále pak odsouzeným pomáhají udržovat kontakt s jejich rodinou a blízkými (Štern, 2010). Jak uvádí Černíková a Sedláček (2002, s. 12) „*Sociální práce obsahuje významné výchovné postupy k aktivizaci vlastních sil k řešení sociální situace jedince*“. Problém dnešního vězeňství je podle Hály (2005) tzv. *paternalismus*, kdy pracovník řeší za odsouzeného jeho problémy, místo aby mu byl pouze nápomocen a vedl ho k samostatnému a odpovědnému řešení vlastní situace.

Speciální pedagog

Speciální pedagog metodicky řídí vychovatele a koordinuje tým při zpracování komplexní diagnostiky odsouzeného, jeho programu zacházení a vytváří podmínky pro realizaci tohoto programu (Hála, 2005). Černíková a Sedláček (2002, s. 9) dále uvádějí úkoly sociálního pedagoga jako následující: „řeší specifické výchovné problémy zacházení s vězňnými, vypracovává postupy výchovného zvládnutí problému, podílí se na zpracování programů zacházení a tím přispívá k naplňování výchovné funkce trestu.“ Hála (2005) dodává, že speciální pedagog má na starosti organizování zájmových, sportovních či kulturních kroužků a aktivit. Jeho náplň práce je náročná jak na administrativu, tak na přímé zacházení s vězni, proto tuto pozici může vykonávat pouze zkušený člověk s vysokoškolským vzděláním v oboru speciální pedagogika.

Vychovatel – terapeut

Jeho náplň práce je vedení skupinových či individuálních psychoterapií, (například arteterapie, biblioterapie, muzikoterapie, atd.) s prvky meditačních, relaxačních a jógových metod či technik (Hála, 2005).

Pedagog volného času

Pozice pedagoga volného času, či lektor-instruktor zahrnuje převážně přípravu a vedení volnočasových aktivit a kroužků. Zaměření je hlavně sportovního a vzdělávacího charakteru (Hála, 2005).

Dozorce

Jeho úkolem je dohlížet na dodržování vnitřních pravidel a řádu věznice či vazební věznice. Činí tak všemi zákonnými prostředky při plném respektování lidské a občanské důstojnosti vězňných osob (Hála, 2005).

2.3 Typy věznic

Výkon trestu odnětí svobody probíhá v jednotlivých věznicích, které se podle zákona č. 58/2017 Sb., účinného od 1. 10. 2017, dělí již pouze na dva typy a to věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou. Změnil se tak dosavadní systém dělení věznic do 4 typů a to věznice s dohledem, věznice s dozorem, věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou (Jelínek, 2009).

Hála (2005) dodává, že v některých věznicích se může nacházet také zvláštní oddělení určené pro výkon vazby. Stejně je tomu tak u vazební věznice, ve které primárně probíhá výkon vazby, nicméně součástí může být i samostatné oddělení určené pro výkon trestu odnětí svobody. Poukazuje také na časté zobecňování v terminologii, kdy autoři používají pouze pojem „věznice“, nicméně není vždy jasné, zda mají na mysli věznici vazební, či věznici určenou pro výkon trestu.

Věznice s ostrahou se dělí do tří oddělení, která se od sebe vzájemně liší mírou svobody odsouzených a dohledu vězeňských pracovníků.

- a) Oddělení s nízkým stupněm zabezpečení
- b) Oddělení se středním stupněm zabezpečení
- c) Oddělení s vysokým stupněm zabezpečení

Rozdělení pachatelů do jednotlivých oddělení má na starosti ředitel věznice, který tak učiní na základě doporučení a vyhodnocení rizik odbornou komisí. Vyhodnocení komise probíhá posouzením závažnosti trestného činu, míry hrozby, kterou pachatel znamená pro společnost, a s ohledem na předešlé zkušenosti pachatele s výkonem trestu. Dále se hodnotí individuální osobnost jedince a míra rizika ohrožení bezpečnosti výkonu trestu. (Jelínek, 2009).

3 Sankciování pachatelů - trest

„Systém sankciování pachatelů trestných činů v České republice vychází z bipartice trestních sankcí a skládá se z trestů a ochranných opatření. Tresty i ochranná opatření náležejí do systému trestněprávní a trestně procesní sociální kontroly.“ (Jelínek, 2009, s. 74)

Stanovení druhu a výměry trestu náleží do kompetencí soudu, který tak učiní na základě trestního zákoníku, s ohledem na závažnost spáchání trestního činu. U pachatele se zkoumá jeho osobní situace, rodinné poměry, dosavadní způsob života a pravděpodobnost nápravy jedince. Vliv na rozsudek má i přístup pachatele po spáchání trestního činu k dané věci, který může vést k polehčujícím nebo přitěžujícím okolnostem (Jelínek, 2009). Při ukládání trestů se přihlíží k adekvátnosti uloženého trestu za spáchaný čin, dále pak platí systém více tvrdších trestů za další a další spáchané zločiny. V řadě případů tedy odsouzený nemusí skončit hned ve vězení, to bývá naopak až poslední a nejtvrďší možnost jak pachatele potrestat v případě, že jiné lehčí alternativy trestu již selhaly (Bajcura, 1999).

3.1 Druhy trestů:

Dle Bajcury (1999) mohou soudy pachateli trestného činu určit:

- a) Trest odnětí svobody
- b) Trest domácího vězení
- c) Trest obecně prospěšné práce
- d) Peněžitý trest
- e) Trest propadnutí věci
- f) Trest zákazu činnosti
- g) Trest zákazu pobytu
- h) Trest zákaz vstupu na sportovní, kulturní nebo společenské akce
- i) Trest ztráty čestných titulů a vyznamenání
- j) Trest ztráty vojenské a jiné hodnosti
- k) Trest vyhoštění

Spolu s trestem může soud uložit další ochranná opatření

- Ochranné léčení
- Zabrání věci

Samostatně může uložit ochranné opatření

- Ochranná výchova

3.1.1 Trest odnětí svobody

Jak uvádí Samaš, Stiffel a Toman (2006), trest odnětí svobody se dále dělí na:

- a) Nepodmíněný trest odnětí svobody
- b) Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody
- c) Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

Nepodmíněný trest odnětí svobody je brán jako poslední a nejtvrdší řešení, ke kterému by měl soud přistoupit pouze za předpokladu, že ostatní, mírnější druhy trestů, by dostatečně neplnily svou sankční funkci a nedošlo by tak k ochraně společnosti.

Jelínek (2009) nás seznamuje s pojmem specifický typ trestu odnětí svobody. Jedná se o výjimečný trest, který znamená odnětí svobody na více než dvacet a méně než třicet let, či trest odnětí svobody na doživotí. Takový typ trestu se uděluje za zvlášť závažný trestný čin.

3.1.2 Podmíněné odsouzení

Trest spojený s „podmínkou“, kdy odsouzený zůstává na svobodě pod ochranným dohledem. Dříve tuto dohlížecí funkci zastávali příslušníci policie, dnes se již preferuje civilní orgán, který má na starosti nejen člověka hlídat, ale také ho přiměřeně vést, radit a být mu pomocníkem v jeho cestě. Tuto roli dnes v životě odsouzeného zastává probační pracovník, který se také podílí na soudním procesu a na základě hlubšího seznámení se sociálnímu aspekty života pachatele může navrhnout jiné, adekvátnější řešení potrestání pachatele (Bajcura, 1999).

3.1.3 Alternativní tresty

Jedná se o takový druh trestu, který není spojen s uvězněním a ztrátou svobody. Jedná se o trest, který není pro člověka tak radikální a jeho život neutrpí tak velikou změnu. Alternativní tresty dávají odsouzenému šanci aktivizovat jeho vlastní síly vedoucí k nápravě. Odsouzený musí souhlasit s plněním stanovených podmínek a neučiní-li tak, může soud přistoupit k tvrdšímu trestu jako je odnětí svobody (Bajcura, 1999).

Mezi alternativní tresty řadíme

- Peněžítý trest
- Obecně prospěšné práce
- Narovnání
- Probace

3.2 Penologie

Knápková a Titlová (2016, s. 39) definují penologii jako „*vědu o trestu, komplexní vědní disciplínu, která zkoumá filozofické, etické, psychologické, sociální, pedagogické, medicínské i technické souvislosti trestů a ochranných opatření, jejich výkon a účinnost.*“ Po té, co se trest odnětí svobody stal platným způsobem potrestání pachatele trestného činu, vznikla potřeba hledat co nejefektivnější a nejlepší způsob, jak tento trest pojmout a vykonat. Jelikož trestní právo se zabývá pouze právními hledisky výkonu trestu, bylo zapotřebí vytvořit novou disciplínu. Jak píše Černíková a Sedláček (2002), přibývající poznatky a zkušenosti získané ukládáním a průběhem výkonu trestů daly vzniknout samostatné vědní disciplíně – penologie, která se zabývá tresty, trestáním a jejich účinností. Na základě toho volí vhodné zacházení s pachatelem trestného činu, aby výkon trestu co nejlépe plnil svůj účel a zabránil opakování trestné činnosti. Podle Knápkové a Titlové (2016) má tato disciplína za cíl zkoumat výkon trestu z jiného hlediska než trestněprávní věda. Zaměřuje se na otázky postavení odsouzených a jejich každodenní pobyt v izolaci.

„Znalost historických kořenů a zdrojů penologie je základním předpokladem ke komplexnímu osvojení si teorií o trestu a trestání z pohledu penitenciárních věd, psychologie, sociologie, pedagogiky, psychopatologie, zacházení z trestanými osobami, včetně kontinuální a probační péče o propuštěné vězně“ (Černíková, Sedláček, 2002, s. 15).

3.3 Proces výchovy

Proces výchovy odsouzeného probíhá za použití dvou mechanismů. Trest zamezuje špatnému chování a odměna motivuje k žádoucímu chování. Pojmy odměna a trest jsou však velmi individuální a nelze je specifikovat. Co pro jednoho znamená trest nebo odměna, nemusí mít žádný účinek na druhého. Jak uvádí Netík, Hájek, Netíková (1997, s. 27) „*Sankce, má-li*

být účinná, má-li změnit chování, musí být individualizována. Trest sám o sobě není objektivní kategorií.“

3.3.1 Individualizace sankcí

Pomocí zaměření se na motivaci pachatele, můžeme pochopit a poznat jeho základní hodnoty a cíle, na jejichž základě poté můžeme, alespoň v některých případech, sestavit účinný trest. Je zapotřebí si uvědomit motivaci, která dovedla pachatele ke spáchání trestného činu. Tato motivace je pro pachatele tak silná a důležitá, že jejím ohrožením můžeme vytvořit na druhé straně účinný trest. Pokud například pachatel spáchal trestný čin za účelem získání financí, hraje pro něho peníze v životě důležitou roli a jejich ztráta pro něho bude znamenat fatálnější trest, než ztráta jiné hodnoty, například svobody (Netík, Hájek, Netíková, 1997).

4 Trest odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody upravuje zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Trest odnětí svobody, jakožto současné pojetí trestu, se vytvářel po několik staletí a svého rozmachu dosáhl zejména v 18. a 19. století. Brzy se stal hlavním prostředkem v boji s kriminalitou a nahradil tak trest smrti. Uvěznění chápeme jako trest založený na základě zbavení osobní svobody jedince. Z toho důvodu se již jeví jako nežádoucí dále zhoršovat podmínky pobytu ve vězení, nejedná-li se o případ, kdy je nutné použít zvýšených opatření k dosažení a udržení disciplíny (Černíková, Sedláček, 2002).

4.1 Účel trestu odnětí svobody

„Účelem výkonu trestu odnětí svobody je zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a soustavně ho vychovávat k tomu, aby vedl řádný život občana. Ve výkonu trestu odnětí svobody se musí respektovat přirozená důstojnost lidské osobnosti, nesmí být použity kruté nebo lidskou důstojnost ponižující způsoby zacházení a trestání“ (Bajcura, 1999, s. 92).

Za účel trestu považujeme ochranu společnosti před nežádoucím chováním, čehož lze dosáhnout následovně:

- 1) Vyloučením, izolováním pachatele – je praktikována zejména v případech, kde pachatel znamená nebezpečí pro společnost a je třeba předejít možnému dalšímu páčání trestné činnosti (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995).

Zkušenosti ukázaly, že trest, založený pouze na účelu izolace a odplaty za porušení zákonných norem, není z hlediska ochrany společnosti dostatečně účinný. Za tímto účelem byl výkon trestu obohacen také o funkci regulativní, která tento účel podstatně zvyšuje (Fischer, 2006).

- 2) Odstrašením, prevencí – potrestání činu může působit jako odstrašující příklad a odradit tak jiné, kteří o páčání trestné činnosti teprve uvažují, nebo k ní mají sklony (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995). Pachatel ze strachu z trestu nevykoná trestný čin. Je však prokázána neúčinnost u chronických delikventů, recidivistů a osob s kriminálním životním stylem (Netík, Hájek, Netíková, 1997).

Snaha o co nejpřísnější výkon trestu za účelem odradit potenciální pachatele nemusí přinést očekávané výsledky. Existuje mnoho důkazů, že ani nejpřísnější podmínky ve výkonu trestu neměly velký vliv na snížení kriminality. S tím se pojí také skutečnost, že je nespravedlivé a nehumánní ztrpčovat výkon trestu pachateli přísností ne za jeho činy, ale jako prostředek odstrašení možných pachatelů. „*Novější výzkumy potvrzují, že preventivní funkce trestu nespočívá v jeho tvrdosti, ale jeho neodvratitelnosti.*“ ((Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995, s. 7). Účinnost prevence se potvrdila u lidí pocházející ze střední a vyšší třídy, kde byl významným faktorem strach ze zostuzení sebe a rodiny (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995).

- 3) Regulací chování – za účinné a humánní se považuje účel využití prostředí věznice k procesu nápravy a převýchovy jedince. Pozitivně působit na pachatele a přispět tak ke změně chování a následnému navrácení a zařazení do běžné společnosti (Netík, Hájek, Netíková, 1997). Směřovat odsouzeného k tomu, aby měl možnost pracovat, aby ho práce naplňovala, kulturně se vzdělával a smysluplně trávil svůj volný čas. Zároveň aby byl schopný slušně koexistovat spolu s dalšími lidmi (Bajcura, 1999).

Tento účel vychází z teorie, že pachatele vedou k porušování zákona určité důvody, které je zapotřebí rozpoznat a následně s nimi pracovat a odstranit je (Netík, Hájek, Netíková, 1997).

4.2 Prizonizace

Inciardi (2010), americký specialista na trestní právo, vysvětluje pojem prizonizace jako proces, ve kterém se odsouzený postupně adaptuje na vězeňské prostředí, poznává předpisy, které zde fungují a sžívá se s hodnotami, zvyky a celou kulturou vězeňství.

Jde o nežádoucí socializační proces, při kterém se uvězněný jedinec přizpůsobuje normám a hodnotám platícím ve vězeňském společenství, které utvářejí jak další odsouzené osoby, tak pracovníci VS (České vězeňství, 3/2017).

Uvěznění s sebou přináší řadu změn a opatření, která mohou způsobit negativní dopady na lidskou psychiku. Lidé ve výkonu trestu se tak často potýkají s krizí vycházející z těchto jevů. Člověk, který o sobě a svém volném čase svobodně rozhodoval, je nyní závislý na rozhodnutích jiných osob o tom, co smí nebo musí dělat. Jejich režim se dramaticky mění a oni o něm nemohou rozhodovat. Z těchto důvodů může být narušena také sebedůvěra odsouzeného.

Negativně může také působit nepřívětivé prostředí věznice spolu s nuceným sociálním kontaktem s lidmi, se kterými člověk být nechce. V odsouzeném se mohou hromadit negativní pocity a člověk může snadno zanevřít na budoucnost (Mařádek, 1995).

Jedná se o proces změny psychického nastavení jedince vycházející z déle trvajících uvěznění. Je započatý hned od nástupu do věznice, kdy odsouzený zažívá velký stres z nového prostředí a institučních prvků, jako je například prohlídka, přidělení osobního čísla a vyfasování vězeňského oblečení (Španková, 2013). Z individuální osobnosti se stává jeden z mnoha, stejně oblečených anonymních jedinců, kteří tvoří podřadnou skupinu. Brzy se naučí hodnosti, funkce a pravomoci pracovníků VS. Naučí se vězeňský slang a po čase ho sám aktivně využívá (Inciardi, 2010). Odsouzený si brzy navykne na režim a ústavní pravidla, nicméně nevyhne se ani neformálním zvyklostem. U jedince nastane kulturní, smyslový a citový úpadek (Španková, 2013).

Negativní dopady uvěznění jsou kompenzovány sociálními interakcemi, jak spolu s dalšími vězni, tak s vězeňským personálem. K existenci ve vězeňském prostředí je zapotřebí určitá míra adaptace a přizpůsobení. Se zapadnutím do vězeňské subkultury se pojí i přijetí norem a pravidel daných pro takovou subkulturu, na úkor dosavadních návyků a norem, které byly odsouzeným vlastní v životě na svobodě. Tento proces adaptace nazýváme prizonizace (Fischer, 2006). Prizonizovaný člověk se stává pro pracovníky VS bezproblémovým jedincem. Takový člověk našel způsob, jak se vyrovnat a přežít výkon trestu a plně se přizpůsobil fungování života ve věznici. Prizonizace však vede k neschopnosti úspěšného fungování v normálním světě mimo věznici a zvyšuje tak riziko recidivy.

Prizonizace má dvě složky

- a) Institucionalizaci - jedná se o skutečnost adaptace na vysoce organizovaný způsob života ve vězení, provázený ztrátou samostatnosti a iniciativy. Osobnost jedince degraduje, ztrácí schopnost návratu do společnosti.
- b) Ideologizaci - ideologizace znamená přijetí norem a pravidel vězeňského prostředí. Nejedná se o formální přizpůsobení, ale o přijetí jiného systému hodnot, o ztotožnění se s normami a pravidly vězeňské subkultury (Fischer, 2006).

4.3 Psychosociální problémy spojené s uvězněním

Pobyt ve věznici s sebou přináší řadu psychicky i fyzicky náročných situací a změn, se kterými se musí odsouzený vyrovnávat. Spolu se ztrátou svobody je velmi omezena jeho osobní autonomie a možnost o sobě rozhodovat, odsouzený se musí podřizovat řádu věznice a pokynům pracovníků. Pro každého z nás je také důležité cítit se v bezpečí. Vytržením jedince z jeho přirozeného prostředí a nástupem do nepřívětivého ústavního prostředí, vzniká u odsouzeného pocit nejistoty a ohrožení (Španková, 2013). Zvláště u prvotrestaných zločinců znamená trest odnětí svobody velikou životní změnu a to nejen co se týče omezení jejich osobní svobody, ale také v dopadech na osobní identitu. Ač jde především o potrestání a odsouzení nebezpečného chování, může se stát, že svými následky dojde také k odmítnutí osobnosti (Netík, Hájek, Netíková, 1997). Díky důsledkům spjatým s odnětím svobody jako je omezení či zpretrhání sociálních vazeb s rodinou, partnerem, dětmi nebo dalšími blízkými osobami se odsouzený potýká s pocitem vyloučení ze společnosti, s odmítnutím a osamocněním. Z toho důvodu je pro pracovníky vězeňské služby jedním z úkolů také pomáhat a působit na posilování a udržování těchto sociálních vazeb a kontaktů odsouzených. Jedná se o bod z plánu korekce každého odsouzeného (Fischer, 2006).

Negativní vliv má také nemožnost vykonávat oblíbené aktivity, ztráta zaměstnání, a prudké zhoršení životní úrovně. Uvězněný přichází téměř o vše co pro něho má smysl a z nedostatku uspokojení základních potřeb dochází k časté frustraci. Tyto důsledky trestu odnětí svobody mohou negativně působit na osobnost a život pachatele. Mají také vliv na motivaci v procesu nápravy odsouzeného, u které hrozí, že bude těmito důsledky narušena a odsouzený se po výkonu trestu opět vrátí k páchání trestní činnosti (Netík, Hájek, Netíková, 1997).

Strádáním a nedostatečným naplněním základních potřeb může u odsouzených dojít, a ve většině případů dochází, k různým typům deprivace. Deprivace, které vznikají u osob ve VTOS, přibližuje vojenský psycholog Mikšík (1969).

- Deprivace fyzická či biologická - je způsobena nedostatečným uspokojováním základních tělesných potřeb (nedostatek pohybu, nedostatek čerstvého vzduchu a přirozeného světla, nedostatek spánku, špatné hygienické podmínky).
- Deprivace senzomotorická - vzniká na základě pravidelného ústavního režimu a nedostatku vnějších podnětů.

- Deprivace potřeby bezpečí - není naplněna potřeba porozumění a povzbuzení v těžkých chvílích jedince.
- Deprivace sociálně-separační - vzniká vytržením jedince z jeho sociálního prostředí, vztahy jsou narušeny nebo dokonce zpřetrhány a během výkonu trestu nejsou dostatečně pěstovány. Odsouzení tráví většinu času stále v jednom prostředí a touží po jakékoliv změně, která by je vytrhla z jejich izolovanosti.

4.4 Psychohygienu

Duševní hygiena ve svém moderním pojetí vznikla na počátku 20. století a to na základě myšlenek několika filantropů. Myšlenka se rychle rozšířila do celého světa a zvláště v poválečném období byla považována za jednu z hlavních metod proti nespokojenosti lidí a celé řadě problémů, které sužovaly jak jednotlivce, tak celou společnost. Jako příklady takových potíží můžeme zmínit alkoholismus, krize rodinných vztahů, moderní uspěchaný styl života, stresové zaměstnání a dozajista také rostoucí kriminalitu. Nutno říci, že prostředky i cíle jsou velmi různorodé a ne vždy zcela jasné. Uplatňují se zde jak odborné poznatky z oblasti psychologie a psychiatrie, tak i myšlenky zcela laické a vědecky nepodložené (Doležal, 1961).

Nezbytné pro rozvíjení smyslu pro odpovědnost a dalších dovedností, které mohou přispět k úspěšnému začlenění do společnosti, je péče o somatické a duševní zdraví vězňených osob. Takovou péči nazýváme penitenciární psychohygienu, kterou Hála (2005, s. 47) dále definuje jako „*integrující se soubor dobře podložených pravidel, rad a doporučení zaměřených především na uchování, případně i zlepšení psychického zdraví vězňených osob.*“ Doležal (1961) definuje jako smysl psychohygieny především spokojenější a šťastnější život lidí a zmírnění či odstranění problémů, které lidi trápí.

Hála (2005) negativně hodnotí stav českých věznic z hlediska světelných podmínek. Ve většině českých věznic je nedostatečný přísun denního světla, které je pro člověka nejpriznivější. Je to jak z důvodu starých a nezrekonstruovaných budov, tak z upřednostňování bezpečnostních kritérií při stavbě vězeňských prostor. Psychohygienu souvisí také s barevným řešením interiérů, dříve ve věznicích převládala zelená barva, která působí na lidský organizmus příznivě. Nyní se volí pestrost barev podobně jako u jiných mimovězeňských obývaných prostor.

Doležal (1961) zdůrazňuje, že pro léčebný režim a pocit duševního klidu je nezbytný klid a ticho. Hála (2005) doplňuje, že tuto potřebu je podle něj nutné zahrnout i do programu zacházení. Poukazuje na problém nevhodného umístění věznice ve městech, ke kterému mohlo

dojít v důsledku rozšiřování měst. Vězni se potýkají s hlukem jak z rušného okolí, tak z interiéru věznice, se kterým souvisí přeplněné cely. Vězni před hlukem nemají šanci uniknout a může na ně tak působit velmi stresově, způsobit podrážděnost a zvýšit agresivitu. Částečné řešení tohoto problému vidí autor v postupném přecházení na jednomístné cely.

Hála (2005) zmiňuje, že za další důležité faktory působící na lidskou psychiku můžeme jmenovat teplotu, vlhkost, prašnost a cirkulaci vzduchu v budově. Ve věznici může dojít snadno ke kontaminaci. Nedostatek pozornosti je věnován otázce kuřáků ve věznicích, kteří tvoří významnou část vězeňské populace. Další stěžejní bod z hlediska psychohygieny je podle Woolfovy zprávy (1996) otázka stravování ve věznicích. Zvláště ve vězeňském prostředí mohou mít i malé nedostatky fatální následky a vyprovokovat u odsouzených zlost, která může způsobit až hromadné vězeňské nepokoje.

4.5 Recidiva

Recidiva je ve většině zemí v Evropě považována za jedno z nejdůležitějších témat kriminologie a klíčových kategorií trestní politiky. Měření recidivy znamená ověřenou a spolehlivou metodu k posouzení míry účinnosti jednotlivých trestních opatření.

V penologickém pojetí přináší recidiva důležité údaje o úspěšnosti předchozího trestu odnětí svobody. Jde o specifický typ recidivy zaměřený na evidenci již v minulosti trestaných pachatelů a jejich opakovaného pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody. Informace o recidivě v penologickém pojetí zajišťuje jako součást statistik Vězeňská služba ČR (Rozum, a kol., 2016). Podle Sochůrka (2007) je častou zkušeností, že se recidivy dopouštějí právě ti odsouzení, u kterých bychom to nepředpokládali. Přichází také s jevem, který se v českých věznicích ujal v posledních letech a který nazývá *podmínková turistika*. Jde o vyměňování a sdílení informací mezi vězni o tom, který soud je vůči odsouzeným benevolentnější a schvaluje podmíněně propuštění, bez ohledu na to, zda byla prokázána reálná náprava odsouzeného.

5 Resocializace

Význam resocializace můžeme vysvětlit jako návrat jedince do společnosti nebo komunity, ze které byl vyčleněn. Pojem resocializace je značně komplikovaný, nejedná se o jev, nýbrž o dlouhodobý proces, ve kterém hraje roli mnoho faktorů a je veden za pomoci odborníků.

5.1 Cíle resocializace

Před rokem 1990 byl systém nápravy odsouzených nastaven tak, že šlo pouze o izolování pachatele a dohlížení na jeho řádné plnění a dodržování pravidel a vězeňského řádu. Tímto se mělo dosáhnout výchovné změny u odsouzených jedinců. To však vedlo ve většině případů pouze k prohloubení neschopnosti jedince žít mimo vězeňské prostory. Nejen že u odsouzeného nedošlo ke změně jeho charakteru a chování, takové osoby se stávaly podřízené a závislé na vnějším vedení, ztráceli schopnost sami se rozhodovat a jednat.

To vedlo k potřebě zásadní změny přístupu k výkonu trestu a zaměření se na humánnější způsob naplnění účelu trestu. Vznikla myšlenka resocializačních programů, které jsou sestaveny na základě komplexní zprávy, vypracované z podrobného vyšetření každého jedince. Resocializační program má nápravně výchovný cíl, snaží se dosáhnout u jedince charakterové změny a přispět tak k jeho schopnosti vést řádný život bez páchaní zločinů (Řeháček a kol., 3/1995).

„Jedním z hlavních cílů resocializačních aktivit je dosáhnout výrazných, zásadních, kladných a pozorovatelných změn v morální a sociální orientaci odsouzeného pro život na svobodě“ (Černíková, Sedláček 2002, s. 83). Tedy převýchova z jeho nežádoucího kriminálního chování na chování žádoucí, které bude předpokladem jeho úspěšného začlenění po vyjití z výkonu trestu (Černíková, Sedláček, 2002). Jan Sochůrek vysvětluje, že pod pojmem resocializace ve vězenství rozumíme *„složitý proces nápravy a změny neuspokojivé socializace, která se v penitenciárních podmínkách nazývá též korektivní socializací“* (Biedermanová, 2011, s. 8).

Dle Mezníka, Kalvodové a Kuchty (1995) jde o působení na odsouzeného takovým způsobem, aby u něj nedošlo k páchaní recidivy a to tím způsobem, že se u něho dosáhne změn v chování z asociálního na chování, které je většinou společností považováno za přijatelné a normální. Teorie nápravy odsouzeného pracuje s předpokladem, že nežádoucí chování a páchaní trestné činnosti má své příčiny a motivy, které lze rozpoznat, pracovat s nimi a následně

je změnit. Prvním krokem k úspěšné resocializaci je podle autora uvědomění odsouzeného, že se mu zločin nevyplácí a že existuje i jiná a lepší cesta.

Resocializační programy mají dvě základní funkce

- 1) Směrem k odsouzenému – nápravně výchovná činnost
- 2) Směrem k Vězeňské službě – prostředek, jak efektivně hodnotit a kontrolovat aktivity odsouzených, které jsou smysluplné a naplňující účel trestu odnětí svobody (Řeháček a kol, 3/1995)

Resocializace se snaží:

- přímým působením pracovat na změně chování u odsouzeného: posilovat jeho smysl pro odpovědnost, vytvořit pozitivní sociální návyky a etické postoje, pracovat na jeho vztahu k práci a pracovních návycích
- společensky přizpůsobit jedince k žádoucímu fungování v běžné společnosti, zvyšovat sociální kompetenci
- pracovat na odstranění škodlivých návyků či závislostí odsouzeného (na alkoholu, drogách apod.)
- vytvořit reálné životní perspektivy (Mezník, Kalvodová a Kuchta, 1995).
- pomoci jedinci předat techniky sebeovládání, udržet své negativní emoce na uzdě a projevovat je adekvátním způsobem v mezích zákona
- naučit jedince jak reagovat na nepříznivou situaci či konflikt
- posílit solidární myšlení odsouzeného, respekt a ohledy které by člověk měl mít k druhým lidem
- motivovat jedince k vlastnímu sebe rozvoji a seberealizaci (České vězeňství, 3/2017).

Resocializace jakožto funkce trestu je vyzdvihována a oblíbená pro její pozitivní přístup k zamezení kriminality, přesto je výsledná účinnost nápravných modelů trestů často zpochybňována. Je to z důvodu jednak toho, že zatím nebyly zjištěny všechny příčiny a motivy k páčání trestné činnosti, tudíž se nemůže pracovat na jejich odstranění či ovlivnění. Další argument, který popírá smysl resocializace je dosud přežívající názor o „rozeném zločinci“. V neposlední řadě jde také o špatné či nedostačující nastavení nápravných programů, kterým se vytýká zvláště jejich časové omezení působení. Za dobu výkonu trestu není možné změnit celkové chování jedince, které se dlouhodobě formovalo celý jeho dosavadní život (Mezník,

Kalvodová, Kuchta, 1995). Naproti tomu Hála (2005) shrnuje postoj odborníků a laické veřejnosti k nápravně výchovným programům pro odsouzené spíše jako odmítavý. Jako důvod pro tento negativní postoj vůči resocializačním programům uvádí, že nejsou dostatečně efektivní. Podle autora není problém ve výchovném programu, nýbrž v hodnocení efektivity nápravných systémů. Uvádí, že většina laické veřejnosti má *maximalistický požadavek* na účinnost programů a výsledkem by měla být nulová recidiva. Tento požadavek však podle Hály není reálný a to z těchto důvodů:

- Nežádoucí osobnostní rysy a povahové vlastnosti jsou u jedinců již hluboce zakořeněny ve struktuře osobnosti a jsou tudíž rezistentní vůči výchovným či léčebným metodám.
- Vězení nemůže předvídat sociální prostředí a podmínky, do kterého se vězeň po propuštění vrátí nebo dostane a které je většinou sociálně patologické.
- Shlukování osob s nežádoucím chováním na jednom místě je kontraproduktivní resocializačním snahám.
- Všednost pobytu ve vězení vede k redukci pozitivních osobnostních rysů a vlastností
- Ve věznicích je nedostatek vyškolených pracovníků, kteří jsou schopni provádět resocializační program
- Vězni jsou málo motivovaní do účasti v programech
- Výběr vězňů pro jednotlivé programy je neadekvátní

Často se můžeme setkat také se skepsí veřejnosti nad celkovým účelem VTOS a názorem, že odsouzení se během pobytu ve věznicí ještě více „zkazí“ a místo nápravy dojde k ještě většímu prohloubení kriminálních tendencí u uvězněných. Je však nutné zdůraznit, že veřejnost má často jen malé množství informací o vězeňství, které mohou být navíc zkreslené (Španková, 2013).

5.2 Proces resocializace

Jak uvádí Jedlička a kol., proces resocializace „*předpokládá, že u jedince již došlo k jisté socializaci, tedy ke kontaktu se sociálními normami a hodnotami*“ (Biedermanová, 2011, s. 8). Je tedy zřejmé, že pojem resocializace vždy počítá s jistým předchozím procesem socializace v dřívějších fázích života. Často však hodnotové nastavení a přístup k normám nebyl v souladu s nastavením většinové společnosti (Španková, 2013).

Dle Řezníčka (1994, s. 50) je důležité působit na vnitřní, motivační složky pachatele trestného činu vytvářením reálných sociálních situací, které neakcentují selhávání v sociálních

vztazích. O běžných resocializačních systémech tvrdí, že „*se uchylují k jednoduchosti vnějšího tlaku, který může být jakkoliv velký a jakkoliv intenzivní, přesto nemá schopnost navozovat vnitřní změnu.*“

Za klasický postup v resocializaci odsouzeného považuje dnešní praxe ve vězeňství vytvoření a postupování dle resocializačního programu, který je vytvořen pro každého odsouzeného na základě jeho osobnosti a potřeb. „*V penitenciárních podmínkách se resocializace též nazývá korektivní socializací, či penitenciární resocializací, aby se odlišila od resocializace u jedinců s poruchami socializace, které však neměly důsledky na páčání trestné činnosti*“ (Mařádek, 2003, s. 76).

Klíčové předpoklady pro úspěšnou resocializaci a reintegraci jsou postoje odsouzeného k sobě samému, postoj k trestnému činu, pocity viny a motivace ke změně. Lze říci, že největší šanci k úspěšné reintegraci a absenci recidivy mají:

- mladí (Mladistvý = osoba, která překročila 15. rok věku, avšak nedovršila 18. rok věku)
- prvotrestaní
- bez poruch chování v anamnéze
- po krátkodobém trestu
- s bohatšími a nenarušenými sociálními vazbami (dobré sociální zázemí, funkční rodina, pozitivní zájmy)
- s pevnými a kvalitními pracovními návyky
- dobře motivované osoby, které současně nemají závažnější poruchy osobnosti, resp. závažnější psychopatologie obecně (alkohol, drogy apod.)

Proces resocializace může být někdy značně komplikovaný, jelikož probíhá v prostředí, kde na odsouzeného působí i další vlivy, jako je prizonizace či mortifikace. Úspěšná resocializace jde vždy ruku v ruce s penitenciární a postpenitenciární péčí (Španková, 2013).

5.2.1 Příčiny potíží s resocializačními programy

Může se stát, že smysl a prostředky jednotlivých aktivit jsou stanoveny velmi široce a v obecných rovinách. V tom případě však nelze následně vyhodnotit, zda byly cíle naplněny, či se tak stane pouze v obecných rovinách. Dalším problémem může být nedostatečná snaha či vědomosti pracovníků vězeňské služby, kteří by mohli přinášet a využívat nové nápady a

kreativitu při práci s odsouzenými. To může být zapříčiněno zjetím pracovníků do pracovního stereotypu, či nedostatkem průběžného vzdělávání pracovníků.

Jako obtížné pro průběh resocializačních programů můžeme také jmenovat prvky často se vyskytující v našich věznicích:

- *Nedostatečný počet pracovníků*
- *Stále se zvyšující počet odsouzených*
- *Přeplněné kapacity věznic*
- *Nedostatečný prostor pro realizaci resocializačních programů*
- *Nedostatečné finanční prostředky na vybavení, pomůcky a odborné vedení programů*

Řešení vedoucí ke zkvalitnění poskytování resocializačních programů:

- *Zohledňování úrovně resocializačních programů při hodnocení pracovníků VS*
- *Metodické vedení pracovníků oddělení výkonu trestu směrem k akceptování a hledání forem a metod, zohledňujících současnou situaci*
- *Personální dovybavení oblasti nápravně výchovné činnosti*
- *Vzdělávání výchovných pracovníků tak, aby získávali osobní prožitek a kompetenci vést potřebné aktivity*
- *Zajištění finančních prostředků na realizaci resocializačních programů*
- *Postupnému vyčleňování prostor pro realizaci resocializačních programů (Řeháček, 1995, s. 7).*

5.3 Resocializace mladistvých ve VTOS

Při VTOS pro mladistvé odsouzené je zvlášť zásadní řízení se principem, že metoda kontroly přísného dodržování ústavního řádu a režimu a podřízení se pokynům z vnějšku nemůže být nadřazena ostatním metodám a už vůbec to nemůže být jediná použitá metoda. Tento přístup není u mladistvých funkční a vede buď k pasivnímu podrobení se, nebo odporu. Program zacházení pro mladistvé odsouzené schválil generální ředitel VS roku 1993. Michal Řeháček zdůrazňuje několik bodů, zvlášť důležitých při zacházení s mladistvými odsouzenými. Zmínit můžeme například potřebu připravit člověka na budoucí uplatnění na trhu práce a to zejména za pomoci vzdělávání a získání kvalifikace pro výkon práce. Naučit mladistvého využít své vlastní síly, aktivně se o sebe starat a rozhodovat. Jelikož u mladistvých je časté

páchání trestné činnosti ve skupině, má program zacházení za cíl naučit jedince odolávat negativnímu působení a stržení skupinou. Nasměrovat odsouzeného k trávení svého volného času v souladu s naplňováním vlastních potřeb, ale v mezích platných zákonů. Podpořit dovednosti mladistvého k zodpovědnému zvládnání životních událostí a zamezit únikovému či agresivnímu chování, za pomoci tréninku sebeovládání a převzetí odpovědnosti za sebe samého. To vše je potřeba budovat stabilním týmem odborníků s odpovídajícím vzděláním, přičemž na maximálně 10 mladistvých odsouzených by měl připadnout jeden vychovatel (Řeháček, 1996).

6 Programy zacházení

Česká republika upravuje programy zacházení zákonem č 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a řádem výkonu trestu odnětí svobody, který stanovuje vyhláška Ministerstva spravedlnosti č 345/1999 Sb. Zpracování programu zacházení se dále řídí sbírkami nařízení generálního ředitele VS ČR, sbírkami pokynů ředitele odborů výkonu vazby a trestů a dále metodickým listem ředitele odboru výkonu vazby a trestu Generálního ředitelství VS ČR (Biedermanová, 2011).

Vysvětlení pojmu

Podle zákona č. 169/1999 Sb. „*program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, případně jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho soběstačný život v souladu se zákonem.*“

„*Při realizaci programu zacházení je věznicе povinna využívat co nejširší škálu forem, metod a prostředků, které vyžadují aktivní přístup odsouzených a obsahují prvky sebeobsluhy*“ (Vyhláška č. 345/1999).

Jelikož ve vězení se nachází velké množství různorodých osob, nelze očekávat, že existuje jeden dokonalý způsob zacházení, který bude účinný pro všechny odsouzené. Programy zacházení mají za cíl efektivně působit na změnu jedince a to na základě faktu, že každý člověk je originál a na každého bude působit jiné zacházení a aktivity (Kadec, 1995).

Programy zacházení hrají důležitou roli při práci s vězni. Jedná se o výchovný prostředek, prostřednictvím něhož jsou odsouzení vedeni k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin, a zároveň slouží k naplňování účelu výkonu trestu (Řeháček a kol., 3/1995). „*Stanovené programy zacházení reflektují individualitu odsouzených a respektují jejich kulturní a jazykové zvláštnosti. Jednotlivé cíle jsou zaměřeny na dosažení žádoucí adaptace v novém prostředí, zejména jejich zařazením do pracovních, zájmových, speciálně výchovných a vzdělávacích aktivit*“ (České vězeňství, 1/2015, s. 14).

Program zacházení se sestavuje z nabídky aktivit, která je v každé věznici různá a vychází z prostorových, finančních a personálních možností každé věznice. Z hlediska personálních možností se nabídka odvíjí od počtu specialistů, jejich schopností, zápalu a zkušeností (České vězeňství, 2/2011). Je třeba nabídku aktivit sestavit také s přihlédnutím ke složení pachatelů. (Blatníková, 2004).

Podmínky výkonu trestu dávají prostor k širokému a účelnému zapojení odsouzených do řady výchovných, volnočasových a kulturních aktivit, které reformují vnitřní i vnější život odsouzeného. S tím se pojí také účast v resocializačních a reintegračních programech. Plnění těchto aktivit je částečně odvozováno od režimového zacházení, které je prioritní. Toto zacházení však nemůže být hlavním smyslem pobytu na úkor výchovně vzdělávacích a dalších aktivit (Černíková, Sedláček, 2002).

6.1 Účel programů zacházení

„Výkonem trestu odnětí svobody se sleduje jednak ochrana společnosti před pachateli trestných činů a zabránění odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti, ale též výchova odsouzeného k tomu, aby vedl řádný život“ (Blatníková, 2004, s. 54). Nejde tedy pouze o uvěznění pachatele z důvodu izolovat jej od společnosti a zbavit ho jeho osobní svobody, nýbrž i o možnost působit na něho výchovně a za pomoci odborníků ho připravit na návrat do společnosti tak, aby se stal plnohodnotným členem společnosti a nevrátil se již k páchání trestní činnosti (Blatníková, 2004).

„V systému zacházení s odsouzenými je na první místo kladeno všestranné vyšetření odsouzeného, vyjádřené v komplexní zprávě, které je základem pro zpracování konkrétního resocializačního programu. Skladba resocializačního programu, který je základní formou nápravně výchovné činnosti, má sledovat účel výkonu trestu odnětí svobody – rozvíjení osobnostních rysů a schopností odsouzených, které jim umožní vést po propuštění z výkonu trestu soběstačný život v souladu s dobrými mravy“ (Řeháček a kol., 3/1995, s. 6).

Kvalitní výchovné programy jsou předpokladem snižování recidivy. Pachateli trestného činu by mělo být poskytnuto vhodné prostředí a nabídka takových programů zacházení, které by pozitivně a efektivně působily na změnu systému hodnot a chování odsouzeného a přispělo tak k jeho nápravě. Na programech zacházení se musí podílet specializovaní odborní zaměstnanci, kteří svou prací napomáhají k těmto pozitivním změnám (Blatníková, 2004).

Za nezbytné považují zmínit také fakt, že právě během aktivit, které odsouzení plní v průběhu dne, se dá lépe poznat pravý charakter vězňených osob a kladné stránky jejich osobnosti. Je to příležitost dívat se na člověka jako celek a lépe rozpoznat příčiny selhávání, které se v různé míře nacházejí u každého člověka. Cílem těchto aktivit a pracovníků VS je tedy také rozvinout u odsouzených jejich leckdy skryté dobré vlastnosti, o kterých sami možná ani netuší (Bajcura, 1999).

6.2 Vytváření programu zacházení

Při přijetí odsouzeného do věznice je vytvořen individuální program zacházení jako základní metoda komplexního působení na pachatele. Na tvorbě programu zacházení spolupracuje skupina odborníků. „*Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného*“ (Blatníková, 200, s. 54). „*Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným, směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení*“ (České vězeňství, 2/2011, s. 12).

Kvalitní a efektivní zacházení s odsouzeným si žádá důkladné prozkoumání jeho osobnosti a života před výkonem trestu a pečlivou přípravu. U osob se zkoumá jeho bio-psycho-socio-duchovní stav, se kterým do věznice nastupuje. Zpracování komplexní zprávy o odsouzeném je stejně jako tvorba programů zacházení výsledek spolupráce týmu odborníků vězeňského personálu. Koordinátorem celého procesu a spolupracovníků je speciální pedagog (Hála, 2005).

Součástí komplexní zprávy o odsouzeném musí dle Hály (2005) být:

- Základní údaje o pachateli, spolu s informacemi o spáchaném trestném činu a uděleném trestu (pokud existují tak i činech a trestech minulých)
- Lékařská doporučení (nejedná se o lékařskou diagnózu, která může i v tomto případě spadat pod lékařskou mlčenlivost), omezení a rizika, která mohou nastat a ovlivnit život jedince ve vězeňském prostředí
- Detailní anamnézu (zejména sociální)
- Psychologickou charakteristiku osobnosti pachatele
- Podstatná rizika – Jílek (2004) vysvětluje penologický termín *risk assessment* jako vyhodnocení rizika nebezpečnosti, který znamená odsouzený jedinec pro společnost. Hála (2005) zde zahrnuje všechny zjiřitelné komplikace a překážky, které by mohly stát v cestě úspěšnému navrácení jedince do společnosti a které je třeba za tímto účelem odstranit, zpracovat či alespoň zmírnit. Zaměření na budoucí život po uplynutí výkonu

trestu již na samém začátku výkonu trestu je typické pro současné evropské penologické myšlení.

Na základě znalostí zásadních informací o pachateli, se může sestavit individuální program zacházení pro každého pachatele, co nejvíc šitý na míru jeho potřebám a možnostem. Program zacházení obsahuje jednotlivé aktivity, vhodné pro daného odsouzeného. Tyto aktivity mají za cíl pozitivně působit na změnu v chování a životě. Odsouzení si poté volí některou z navržených alternativ jeho individuálního programu zacházení, která mu byla zhotovena. Pokud si žádnou nevybere, je povinen zúčastnit se alespoň minimálního programu zacházení, který je stanoven vnitřním řádem věznice a jehož základem jsou pracovní aktivity. Tento program je zároveň určen pro odsouzené ke krátkodobému trestu odnětí svobody (České vězeňství, 2/2011). Resocializační program by neměl mít příkazovací formu, kdy a co odsouzený bude muset dělat, ale měl by být výsledkem vzájemné dohody a smlouvy mezi vězněm – klientem a personálem VS. V průběhu výkonu trestu je také možné provádět změny a doplňovat individuální resocializační program a to na základě dohody odsouzeného a vychovatele (Bajcura, 1999).

6.3 Aktivity programu zacházení

Program zacházení můžeme rozdělit na:

- Vzdělávací aktivity
- Pracovní aktivity
- Speciálně výchovné aktivity
- Zájmové aktivity
- Oblast utváření vnějších vztahů

6.3.1 Vzdělávací aktivity

Úroveň vzdělání je ve věci nápravy odsouzeného od nepaměti považována za důležitou. Tento názor potvrdila řada kriminologických výzkumů, jejichž výsledkem bylo zjištění velice nízké úrovně vzdělanosti u odsouzených osob. Běžnou skutečností bylo, že většina vězňů neměla dokončené základní vzdělání, či vycházeli ze zvláštních škol. Proto jsou vzdělávací programy nedílnou součástí resocializačního programu.

Vzdělávání zřizují Střední odborná učiliště Vězeňské služby ČR, které byly rozhodnutím ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR postaveny na roveň právoplatných škol ČR. Odsouzení zde tedy mohou získat klasické vysvědčení a výuční listy, jako na jakékoliv běžné škole. Z osvědčení nesmí být patrné, že se jedná o studium během výkonu trestu odnětí svobody (Biedermanová, 2011). V nabídce vzdělávacích programů si může odsouzený dokončit či doplnit všeobecné vzdělání na všech úrovních. Výsledky řady výzkumů již však prokázaly, že všeobecné vzdělávání nemá příliš velký vliv v nápravě jedince (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995).

„Z provedení statistických analýz bylo zjištěno, že snížení recidivy trestné činnosti a s ní spojené návratnosti do vězení vysoce koreluje s tím, zda se propuštěnému člověku podaří rychle se uplatnit zejména profesně“ (Hála, 2005, s. 132). Z toho důvodu se dnes upřednostňuje vzdělávání vězňů v pracovních oborech, ve kterých mohou získat kvalifikaci či rekvalifikaci pro jeho vykonávání. Tyto kurzy většinou mají povinnou docházku a náročné kvalifikační zkoušky. Nejčastěji se jedná o řemeslnou práci, či administrativně technickou profesi. Mezi takové kurzy patří například vedení účetnictví nebo práce s počítačem. Dále jsou to kurzy v oboru malíř, zedník, tesař, klempíř apod. Jelikož tímto způsobem si odsouzený výrazně zvýší šanci na pozdější uplatnění na trhu práce, výrazně se tímto způsobem předchází možné recidivě v budoucnosti (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995).

Lze říci, že nabídka aktivit všeobecného vzdělávání, kterou zajišťují a vedou odborní zaměstnanci oddělení výkonu trestu odnětí svobody, se odvíjí a realizuje na základě odbornosti, možností, zkušeností, schopností a dalších odborných znalostech těchto pracovníků. Dále se na všeobecném vzdělávání ve věznicích podílejí nestátní neziskové organizace, zaměřující se zejména na prevenci sociálního vyloučení osob propuštěných po výkonu trestu odnětí svobody (Statistická ročenka, 2017).

Přesto i dnes je odborníky konstatováno, že v začátku třetího milénia přetrvává ústřední problém, kterým je nedostatečné propojení penitenciárního profesního vzdělávání na trh práce a potencionální zaměstnavatele (Hála. 2005, s. 132).

Dále je odsouzeným nabídnuta účast na krátkodobých, neformálních kurzech, kde je docházka dobrovolná, nicméně účast na nich přináší odsouzenému pozitivní hodnocení (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995). Tyto aktivity mají za cíl především předat znalosti a vědomosti odsouzenému, aby byl v budoucnu schopen žít kvalitní a aktivní život (České vězeňství, č.2/2018). Jedná se především o jazykové a výtvarné kurzy (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995). Jako další vzdělávací aktivity můžeme z této kategorie krátkodobých kurzů

uvést například kroužek pravidel silničního provozu, základy právního minima, včelařský kroužek, základy informační technologie (České vězeňství, č.2/2018).

Ráda bych ještě uvedla zajímavý podnět z rozhovoru s vedoucím SVŠ Valdice Zdeňkem Bartošem, podle kterého by se mělo ve věznicích zavést prospěchové kapesné pro studující vězně. Dle jeho zkušenosti by prospěchové kapesné bylo pro studující velkou motivací a pravděpodobně by přilákalo ke studiu i více odsouzených, kteří momentálně dávají přednost radši výdělečné činnosti (České vězeňství, č.2/2018).

6.3.2 Zájmové aktivity

„Zájmovými aktivitami programu zacházení se rozumí formy individuální a skupinové zájmové činnosti organizované a vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, které rozvíjejí v souladu s účelem výkonu trestu schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených“ (Vyhláška č. 345/1999 Sb.).

Kvalitní a smysluplné trávení volného času je problém u většiny odsouzených. Hlavní příčina je nedostatek motivace, znalostí a dovedností. Již před nastoupením do výkonu trestu trávili svůj volný čas pasivně a zahálčivě. *„Řada kriminologických výzkumů potvrzuje pasivní trávení volného času jako významný kriminogenní faktor.“* Přínos volnočasových aktivit by tedy měl být v tom, že naučí jedince trávit mimopracovní čas aktivně a smysluplně a tyto návyky a konkrétní aktivity si přenesou i do svého budoucího života na svobodě (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995, s. 48).

Zároveň mají tyto činnosti za cíl rozvoj jedincovi osobnosti, udržení jeho psychické a fyzické kondice a zdraví. Slouží k předcházení mimořádných událostí a bezproblémového výkonu odnětí svobody dle zásady *„Kdo si hraje, nezlobí“*. Pro pracující odsouzené může znamenat odreagování a příležitost odpočinku po pracovním výkonu. V neposlední řadě by měly tyto aktivity vést k pozitivnímu pocitu odsouzeného a naopak předcházet pocitům negativním jako je demotivace, frustrace a rozladěnost (Hála, 2005).

Mezi zájmové aktivity řadíme sportovní aktivity (šipkařský kroužek, stolní tenis, kondiční cvičení, atd.), rukodělné činnosti (malování, vyrábění, keramika), hudební výchova (hudební vězeňská skupina, hra na hudební nástroj individuální i skupinová, hudební projekce) a další zájmové aktivity jako je například akvaristika, kroužek na luštění křížovek, šachový kroužek, vaření či společenská výchova (České vězeňství, č.2/2018).

Mezi nejčastější zájmové aktivity můžeme zařadit sportovní aktivity. Pomáhají kompenzovat nedostatek pohybu, zlepšit sportovně motorické schopnosti a dovednosti, zprostředkovat sociální kontakt a učit sociálním pravidlům a chování.

Je ovšem problematické snažit se v podmínkách nesvobody naučit odsouzeného efektivně trávit svůj volný čas po ukončení výkonu trestu, tedy na svobodě. Je důležité, aby se odsouzený v průběhu svého trestu co nejvíce seznamoval s takovými možnostmi a podmínkami, se kterými se bude setkávat v normálním životě. Aktivity zaměřené tímto směrem, tedy na aktivity mimo areál věznice, nazýváme „*extramurální programy*“. Jedná se o aktivity, které probíhají za doprovodu vychovatelů či duchovních a jsou zaměřené často na kulturní akce – divadelní či filmová představení, výstavy, turistická putování apod. (Hála, 2005).

6.3.3 Pracovní aktivity

Pracovní zařazení může probíhat jak na pracovišti, které je součástí vězeňského prostoru, tak i mimo vězeňské prostředí. Uvnitř vězeňského prostoru se jedná o práci ve vnitřním provozu, vlastní výrobě a provozovnách Střediska hospodářské činnosti. Práce mimo areál probíhá u cizích subjektů (Statistická ročenka, 2017).

Pracovní aktivity mají za cíl udržet již vytvořené pracovní návyky u těch jedinců, kteří byli před výkonem trestu pracovní zařazení. U jedinců, kteří přicházejí bez těchto návyků, mají za cíl tyto návyky pravidelnou pracovní činností vytvořit (Biedermanová, 2011). Vedle tvorby a zachování pracovních návyků získává či posiluje jedinec také svou manuální zručnost. Dále jsou pracovní aktivity zaměřené také na běžné fungování a chod věznice, kdy se odsouzení podílejí např. na úklidu či pomoci v kuchyni (České vězeňství, č.2/2018).

Práce by pro odsouzeného neměla být trestem, ale měla by využít jeho schopností a odrážet jeho kvalifikaci. Rozvíjet u něho pracovní návyky ne za pomoci donucení, ale na základě jeho svobodné vůle a zájmů (Bajcura, 1999). Správně organizovaná práce odsouzených, tedy dobře řízená, smysluplná a spravedlivě ohodnocená, se považuje za základní a nezastupitelný pozitivní faktor. U odsouzených pomáhá získat kladný vztah k práci a vytvoření pracovních návyků. S tím souvisí také pozitivní působení na rysy osobnosti, jelikož se pojí s uspokojováním dalších potřeb a zájmů člověka. „*Pracovní aktivita odsouzeného přispívá zásadním způsobem ke snižování jeho případné agresivity, k celkovému zklidnění a harmonizaci psychosomatických funkcí*“ (Hála, 2005, s 124).

Odsouzení jsou pracovní zařazení na základě svých tělesných, zdravotních a duševních schopností, jejichž posouzení spadá do kompetencí lékaře. Práce by ideálně měla posilovat

odsouzené ve schopnosti vydělat si na živobytí po uplynutí výkonu trestu. Pracovní podmínky a organizace práce by měly co nejvíce napodobovat výkon práce v běžném občanském životě (Černíková, Sedláček, 2002). Dalším pozitivním faktorem je ekonomická stránka. Odsouzení z vydělaných peněz mohou hradit náklady výkonu trestu, splácet své dluhy a výživné pro děti (Biedermanová, 2011).

„Ve výkonu trestu odnětí svobody bylo v roce 2017 pracovně zařazeno za finanční odměnu průměrně 8 449 osob z celkového počtu 15 026 zaměstnatelných odsouzených způsobilých k vykonávání práce. Ve srovnání s předchozím rokem se zvýšil počet zaměstnaných odsouzených o 1 661 osob. Zaměstnanost vězňů v roce 2016 činila 47,54 % a v roce 2017 se zvýšila na 56,23 %, což znamená zvýšení o 8,69 %“ (Statistická ročenka, 2017, s. 38).

6.3.4 Speciálně výchovné aktivity

„Speciálními výchovnými aktivitami programu zacházení se rozumí sociální, speciální pedagogické, psychologické a terapeutické působení vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, zaměřené zejména na: oblast příčin a důsledků páchaní trestné činnosti, rizika a kriminogenní potřeby, osobnost odsouzeného nebo změnu postojů, myšlení a chování odsouzeného“ (Vyhláška č. 345/1999 Sb.).

Speciálně výchovné aktivity probíhají buď individuálně či skupinově a jsou zaměřeny na:

- a) sociálně právní poradenství – např. výcvikový program pro nezaměstnané poskytuje návod jakým způsobem si najít práci
- b) terapeutické programy – zejména sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, pohybová arteterapie,
- c) trénink zvládnání vlastní agresivity (Biedermanová, 2011).

Terapeutické skupiny

Během terapeutických sezení je možné probírat všechna možná témata, od problémů, které se týkají jejich dosavadního života před výkonem trestu, přes věci, které je trápí během jejich pobytu ve věznici až po možné problémy, kterých se obávají, že mohou vzniknout v budoucnosti, třeba právě až budou propuštěni opět na svobodu. Hovoří se o vztazích s blízkými, o alkoholismu, drogové závislosti, dodržování pracovních norem, o selhávání v těžkých situacích a přípravě na jejich lepší zvládnání v budoucnosti. Probírají se také další

aktivitu programu zacházení, jak se daří naplňování jejich cílů a posouvání se lepším směrem (Bajcura, 1999).

Konkrétní speciálně výchovné aktivity mohou být např.: Myslím, tedy jsem, Adaptační nástupní skupina, Individuální psychologické poradenství a terapie, Protidrogová poradna, Rizika závislostního chování, Skupinová práce s trestnou činností, Práce s majetkovou trestnou činností, Finanční gramotnost, Práce s trestnou činností, Zastav se - zamysli se - změň se, Úskalí přechodu

6.3.5 Další aktivity

Kromě aktivit uvedených v programu zacházení může odsouzený v době vymezené vnitřním řádem uspokojovat své potřeby

- a) využíváním knihovny věznice,
- b) odběrem tisku, knih a publikací,
- c) podílem na vydávání vlastního časopisu odsouzených,
- d) sledováním rozhlasových a televizních pořadů,
- e) účasti na dalších aktivitách vzdělávání a zájmové činnosti zprostředkovaných věznicí (Vyhláška č. 345/1999 Sb.).

6.4 Vyhodnocení programu zacházení

„Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je součástí komplexního hodnocení naplňování účelu výkonu trestu. Odsouzený je prokazatelně seznámen s výsledky vyhodnocení zaměstnanci oddělení výkonu trestu“ (Vyhláška č. 345/1999 Sb.).

Program zacházení se hodnotí v pravidelných intervalech a to po třech měsících ve věznicích s ostrahou a po šesti měsících ve věznicích se zvýšenou ostrahou. Při vyhodnocení se program zacházení aktualizuje s přihlédnutím k dosaženým pozitivním změnám v chování a jednání odsouzeného (Blatníková, 2004). *„Odsouzený se na aktualizaci programu zacházení podílí. Aktualizací programu zacházení je i změna varianty programu zacházení“* (Vyhláška č. 345/1999 Sb.).

„Dosažené výsledky slouží jako podklad například pro:

- udělování kázeňských odměn

- rozhodování ředitele věznice o přerušení výkonu trestu odsouzeným
- hodnocení zasílané soudům, které rozhodují o přeřazení nebo podmíněčném propuštění odsouzených“ (Bajcura, 1999, s. 112).

6.5 Regulace chování

K úpravě režimu zacházení může dojít v souvislosti se změnami v chování odsouzeného a to jak pozitivním tak negativními. Projeví-li odsouzený snahu spolupracovat a jeho chování se posouvá dobrým směrem, je třeba ho podpořit a motivovat na této cestě setrvat.

Jedním z mnoha prostředků jak regulovat chování odsouzených, je úprava režimu zacházení v rámci jednotlivých stupňů ostrahy.

- Větší volnost pohybu mimo areál věznice
- Pobyt na neuzamčené cele, buď částečně, nebo zcela
- Možnost vycházek, nebo nenárokových dovolených za dobré chování
- Projev důvěry vězeňského personálu při svěřování drobných prací a úkolů
- Možnost zapojení do vězeňské samosprávy
- Jiná, zákonem povolená zmírnění režimového zacházení, bez narušení chodu a kázně věznice (Černíková, Sedláček, 2002).

6.5.1 Kázeňské odměny a tresty

Fungují jako silně motivující prvek v zacházení z uvězněným. Seznam kázeňských trestů a odměn je jasně definován v zákonu o výkonu trestu. Zejména odměny jsou efektivní prostředek k upevnění přesvědčení pachatele, že má ve svých rukou možnosti vedoucí ke změně svého života kladným směrem. Užívání těchto dvou metod reagujících na kladné či nežádoucí chování však musí být v rovnováze a objektivizované. Pak mohou pro odsouzeného přirozeně fungovat jako návod, či zpětná vazba na určité chování, která mu dopomůže v procesu sebe nápravy (Černíková, Sedláček, 2002).

Další možností, jak odsouzeného motivovat a ocenit za jeho úsilí, je přeřazení do mírnějšího režimu zacházení a jako konečné ocenění výchovných snah a dovršení nápravy jedince podmíněčné propuštění (Černíková, Sedláček, 2002).

7 Výzkumné šetření

7.1 Stanovení cíle a charakteristika šetření

Charakteristika výzkumné metody

Pro empirické šetření jsem zvolila metodu kvantitativního výzkumu, který je vhodný pro sběr vyššího počtu sledovaných faktorů od většího vzorku osob. Vyhodnocení získaných dat bude provedeno pomocí statistického zpracování. Výsledné informace vycházející z výzkumu budou znázorněny graficky a slovně popsány.

Technika sběru dat

Výzkum je realizován na základě techniky dotazníkového šetření, které umožní sběr dat od většího množství oslovených respondentů v krátkém časovém rozmezí. Tato technika je finančně nenáročná a časově efektivní.

Cíl výzkumné části

Cílem této bakalářské práce v rámci praktické části bylo prozkoumat, jak hodnotí osoby ve výkonu trestu odnětí svobody proces resocializace a absolvované aktivity programu zacházení v Pardubické věznici. Zjistit, s jakými aktivitami se v rámci jejich programu zacházení setkali a zdali je hodnotí jako smysluplné a účelné pro jejich úspěšnou resocializaci a návrat do společnosti, či nikoliv. Pokouším se zde zjistit, v čem konkrétně program zacházení byl pro jedince přínosný a v čem ne.

Hlavní výzkumná otázka

Jak odsouzení hodnotí program zacházení a zda ho považují za smysluplný a účelný v rámci jejich úspěšné resocializace.

Hypotézy

H1: Odsouzení hodnotí programy zacházení spíše jako přínosné než nepřínosné

H2: Odsouzení spíše věří, že jim program zacházení může pomoci k lepšímu návratu do společnosti, než že jim pomoci nemůže

H3: Odsouzení více preferují sportovní aktivity před vzdělávacími

Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumnou část jsem se rozhodla provést v pardubické věznici, která je profilována pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených s ostrahou. Věznice je určena pro odsouzené pouze mužského pohlaví. Cílovou skupinou jsou tedy muži ve výkonu trestu odnětí svobody ve věznici Pardubice.

Dotazníky byly k dispozici respondentům všech věkových skupin i různého stupně vzdělání. Také v rámci stupně režimového opatření nebylo žádné omezení. Šetření jsem provedla za pomoci odborných zaměstnanců vězeňské služby. Dotazníky byly předány vychovatelům z různých oddělení a následně nabídnuty odsouzeným, k dobrovolnému vyplnění. Dotazníků k vyplnění bylo vězeňské službě dodáno celkem 120, tudíž lze z navrácených 72 vyplněných dotazníků usuzovat, že důraz na dobrovolné rozhodnutí odsouzených, zda se chtějí výzkumu účastnit, byl dodržen. V dotazníku je zdůrazněno, že odpovědi budou zcela anonymní a nebudou využity na jiné účely, než je tato práce.

Tvorba dotazníků a realizace šetření

Po vypracování teoretické části bakalářské práce jsem na základě prostudované odborné literatury zaměřené na téma odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, sestavila dotazník. Dotazník se skládá celkem z 13 otázek, z nichž 7 otázek je uzavřených, 1 otázka je polootevřená a 4 otázky jsou otevřené. Otázky byly vypracovány na základě ověření stanovených hypotéz.

Formulace otázek byla provedena za pomoci odborné pracovnice vězeňské služby a otázky byly přizpůsobeny možnostem respondentů, aby pro ně dotazník byl co nejvíce srozumitelný. Dotazník byl vyplňován za přítomnosti vychovatele, který by také případně mohl vysvětlit nejasnosti.

Dotazník je rozdělen na dvě části

1. Kategorie je zaměřena na zjištění osobních údajů respondenta: věk, vzdělání, rodinný stav, kontakt s rodinou, VTOS v minulosti
2. Kategorie je zaměřena na účast a hodnocení programu zacházení respondenty

Úkoly výzkumu

Jednotlivé úkoly výzkumu jsou rozděleny do dvou kategorií

Kategorie č. 1.: prozkoumat a identifikovat:

- věkové rozpětí odsouzených mužů ve VTOS v pardubické věznici
- jaké je dosažené vzdělání respondentů
- jaký je rodinný stav respondenta
- zdali má respondent děti
- jestli udržuje kontakt s rodinou během VTOS a případně s kým
- zdali byl respondent již v minulosti ve VTOS

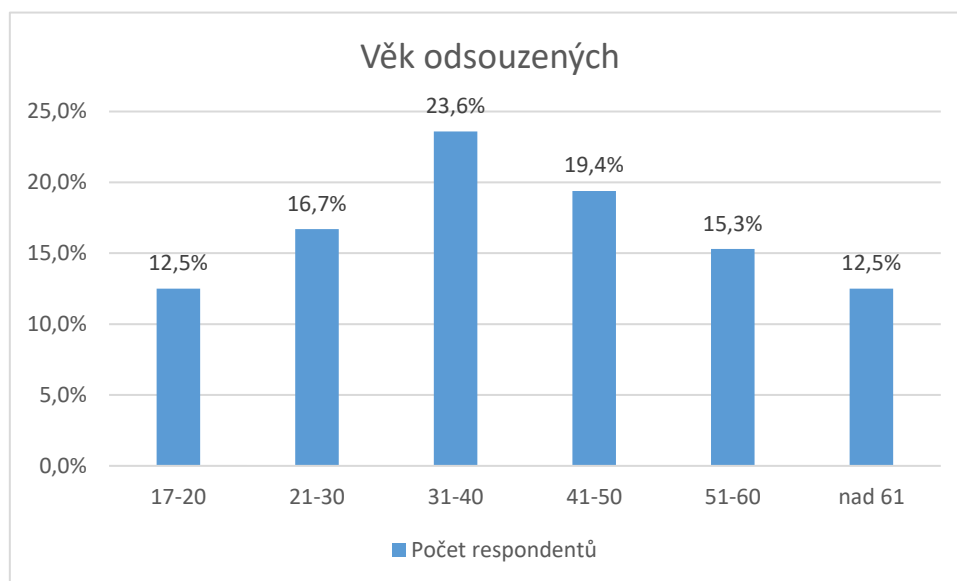
Kategorie č. 2: prozkoumat a identifikovat:

- zdali je respondent ve VTOS pracovně zařazen
- jestli se respondent účastnil některých speciálně výchovných programů a zda je ovlivnily pozitivně, či nikoliv
- jaké aktivity programu zacházení respondent navštěvuje
- jaká aktivita programu zacházení respondenta nejvíce zaujala
- jaké další aktivity by respondent uvítal
- jak respondent hodnotí program zacházení
- jestli si respondent myslí, že mu program zacházení může pomoci k lepšímu návratu do společnosti

7.2 Výsledky šetření a jejich interpretace

První otázka dotazníkového šetření byla zaměřena na zjištění věku odsouzených. Na tuto otázku odpovědělo všech 72 respondentů, kteří se rozhodli šetření zúčastnit a svůj vyplněný dotazník odevzdali. Vzhledem k tomu, že dotazníky byly předány k vyplnění do všech typů oddělení, která se nacházejí v pardubické věznici, podařilo se získat respondenty všech věkových kategorií. Věkovou kategorii 17-20 let tvoří devět respondentů, (tj. 12,5%), věk 21-30 let uvedlo dvanáct respondentů, (tj. 16,7%), nejpočetnější věkovou skupinou jsou respondenti ve věku 31-40 let, kterých je sedmnáct (tj. 23,6%), následuje druhá nejpočetnější věková kategorie, tedy respondenti ve věku 41-50 let, kterých bylo čtrnáct (tj. 19,4%), dále kategorie ve věku 51-60, kterou tvořilo jedenáct odsouzených (tj. 15,3%) a poslední věková kategorie nad 61 let, ke které se přihlásilo devět respondentů (tj. 12,5%).

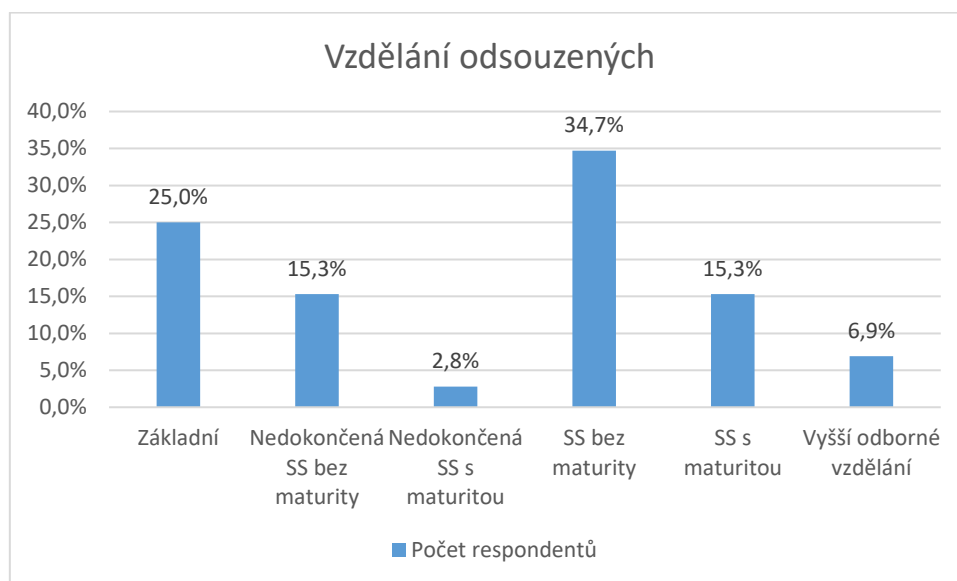
Graf č. 1: Věk odsouzených

Zdroj: vlastní

Druhá otázka dotazníku byla směřována na získané vzdělání odsouzených a to jak na ukončené vzdělání, tak nedokončené. Na tuto otázku odpovědělo všech 72 zúčastněných respondentů. Osmnáct odsouzených (tj. 25%) uvedlo, že mají dokončenou pouze základní školu, jedenáct odsouzených (tj. 15,3%) má nedokončenou střední školu bez maturity, dva zúčastnění (tj. 2,8%) mají nedokončenou střední školu s maturitou, dvacet pět odsouzených (tj. 34,7%) má ukončenou střední školu bez maturity, jedenáct odsouzených (tj. 15,3%) uvedlo, že mají dokončenou střední školu s maturitou a pět odsouzených (tj. 6,9%) uvedlo získané vyšší odborné vzdělání. Dá se říct, že výsledky poměrně potvrzují Bajcurovo tvrzení o zvyšování vzdělanosti odsouzených. Je stále více vězňů kteří za sebou mají střední školu, jsou vzdělanější než dříve, ale přesto jim něco důležitého chybí a to jsou harmonické vztahy a city. Dle Bajcury je nejlepší prevencí kriminality právě čas a pozornost, kterou rodiče věnují svým dětem. (Bajcura, 1999)

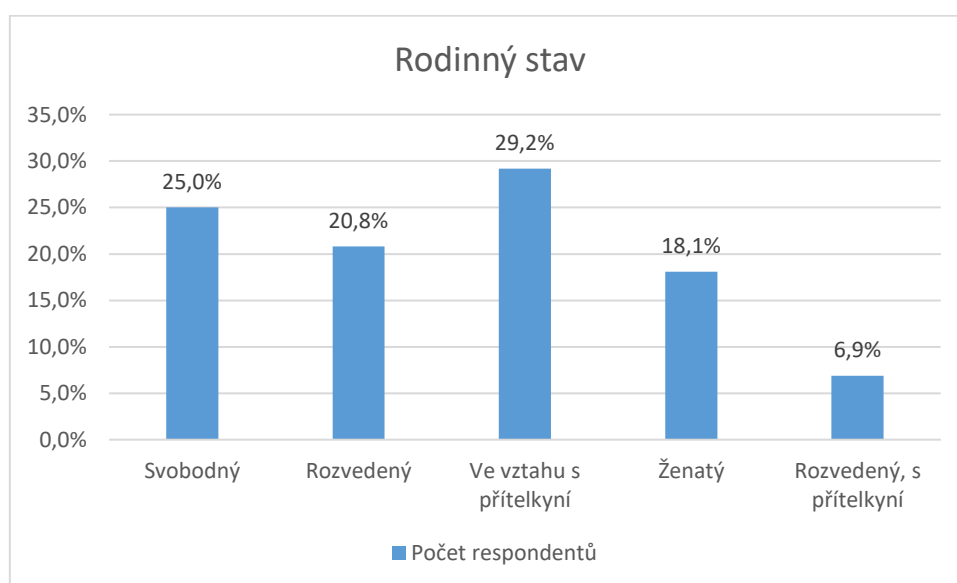
Graf č. 2: Vzdělání odsouzených

Zdroj: vlastní

Třetí otázka zjišťovala rodinný stav odsouzených. I zde vyplnilo odpověď všech 72 respondentů, z čehož osmnáct respondentů (tj. 25%) uvedlo, že jsou svobodní, patnáct odsouzených (tj. 20,8%) je rozvedených, dvacet jedna odsouzených (tj. 29,2%) je ve vztahu s přítelkyní, třináct odsouzených (tj. 18,1%) je ženatých a pět odsouzených (tj. 6,9%) uvedlo, že jsou rozvedení, ale mají vztah s přítelkyní.

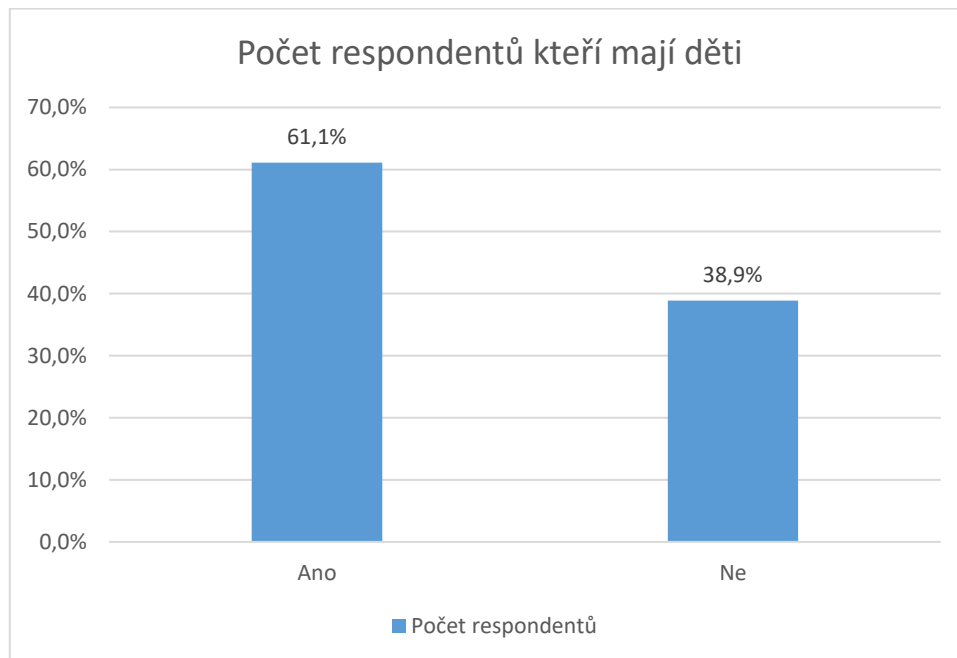
Graf č. 3: Rodinný stav

Zdroj: vlastní

Čtvrtá otázka zjišťovala, zdali má odsouzený děti, či ne. Čtyřicet čtyři odsouzených (tj. 61,1%) uvedlo, že mají děti a dvacet osm (tj. 38,9%), že jsou bezdětní.

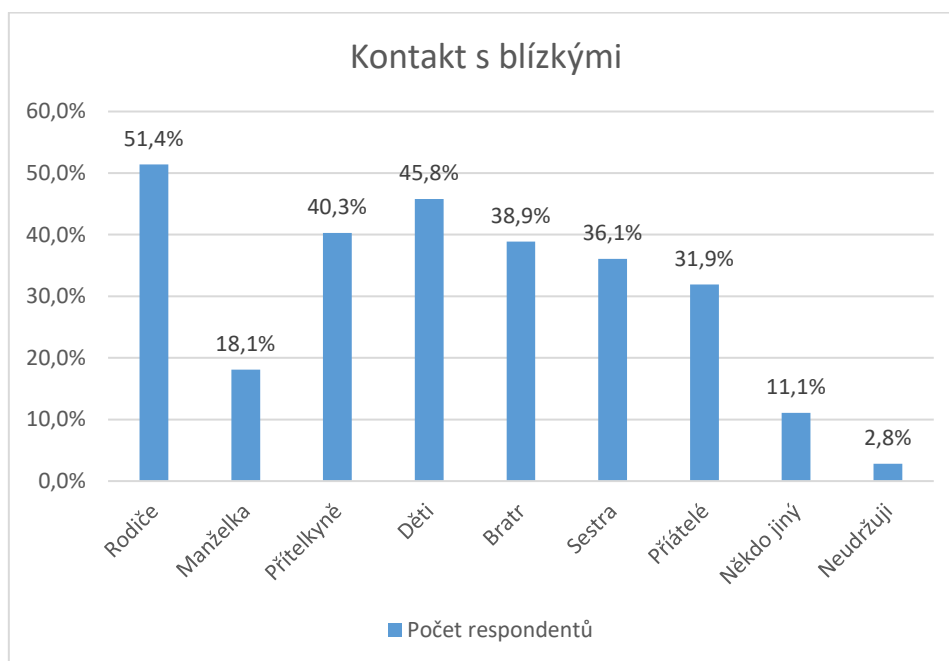
Graf č. 4: Děti odsouzených

Zdroj: vlastní

Další otázka zkoumá, zdali odsouzení udržují se svou rodinou a blízkými kontakty i během výkonu trestu. Na tuto otázku odpovědělo opět všech 72 respondentů. Sedmdesát z nich odpovědělo, že pravidelně udržují kontakt s někým blízkým mimo vězeňské prostředí a překvapivě pouze dva z respondentů zaškrtili, že neudržují žádný kontakt s blízkou osobou mimo věznic. Respondenti měli dále možnost zaškrtnout s kým konkrétně udržují kontakt. Nejvíce odsouzených, třicet sedm (tj. 51,4%), udržuje kontakt s rodiči, následuje nejčastější kontakt s dětmi odsouzených, který zaškrtnulo třicet tři respondentů (tj. 45,8%), dvacet devět odsouzených (tj. 40,3%) udržuje kontakt s přítelkyní, dvacet osm (tj. 38,9%) s bratrem, dvacet šest (tj. 36,1%) se sestrou, dvacet tři (tj. 31,9%) s přáteli, třináct (tj. 18,1%) s manželkou. Osm odsouzených zvolilo možnost kontaktu s jinou osobou, kde uvedli, že se jedná o prarodiče, strýce, nebo dále již tuto osobu nekonkretizovali. Za velmi pozitivní považují zjištění, že ve většině případů se daří udržovat kontakt odsouzených s okolním světem a jejich blízkými. Tento faktor může působit příznivě na motivaci odsouzených v jejich procesu resocializace.

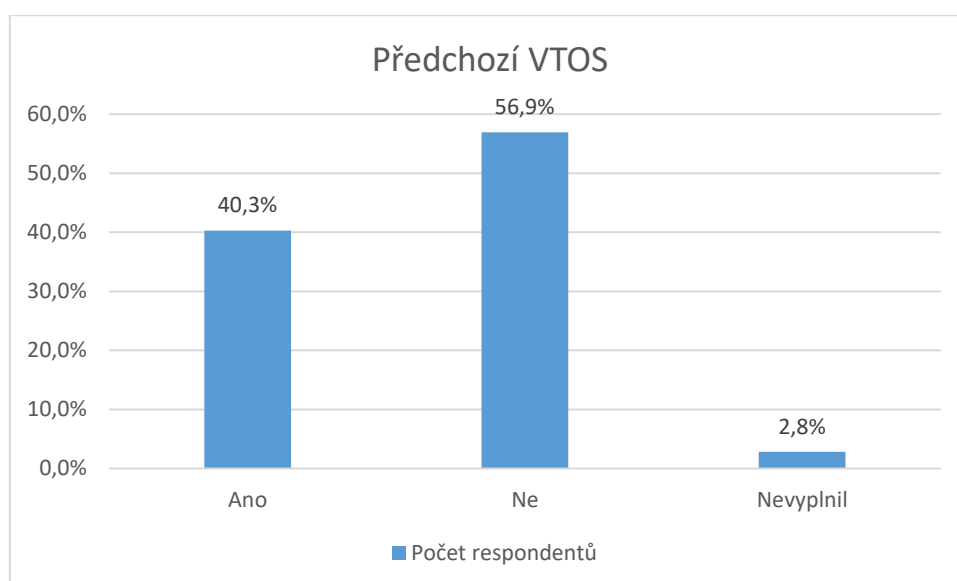
Graf č. 5: Kontakt s blízkými

Zdroj: vlastní

V šesté otázce respondenti odpovídali, zdali již někdy v minulosti prošli trestem odnětí svobody. Z celkového počtu respondentů dvacet devět (tj. 40,3%) odpovědělo, že již mají předešlou zkušenost s VTOS a čtyřicet jedna odsouzených (tj. 56,9%) vyplnilo, že se jedná o jejich první uvěznění. Dva respondenti se k této otázce nevyjádřili.

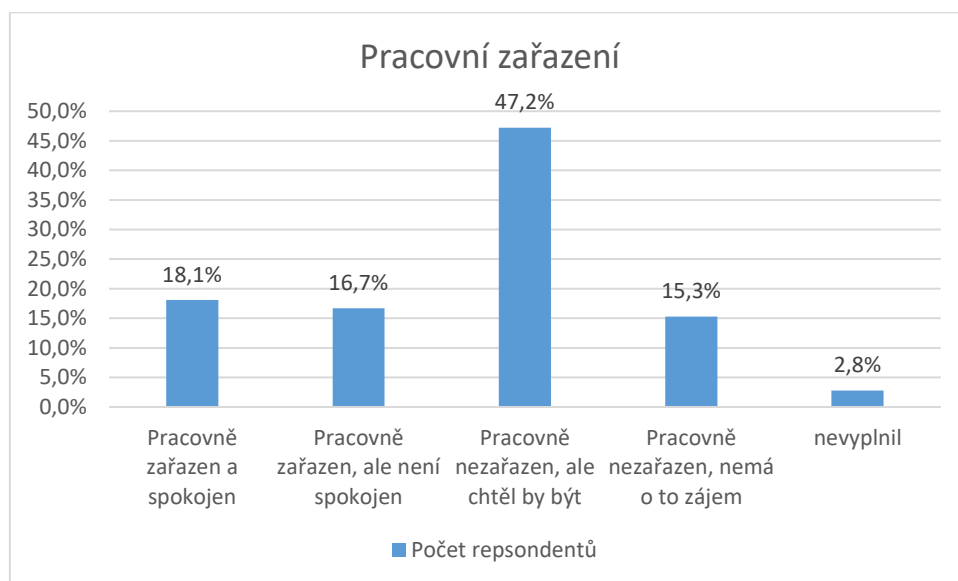
Graf č. 6: Předchozí VTOS

Zdroj: vlastní

Následuje otázka, která se týká pracovního zařazení odsouzeného ve výkon trestu. Otázka zjišťuje, zdali je odsouzený pracovním zařazením spokojen či ne a zároveň jak je s touto situací spokojen. Nejvíce respondentů, třicet čtyři (tj. 47,2%) uvedlo, že nejsou pracovním zařazením spokojeni, ale rádi by byli. Třináct (tj. 18,1%) je ve věznici pracovním zařazených a je s tím spokojeno, dvanáct respondentů (tj. 16,7%) uvedlo, že ačkoliv jsou ve věznici pracovním zařazení, nejsou s tímto stavem spokojeni a jedenáct respondentů (tj. 15,3%) uvedlo, že nejsou pracovním zařazení a ani o to nemají zájem. Dva odsouzení tuto otázku nevyplnili.

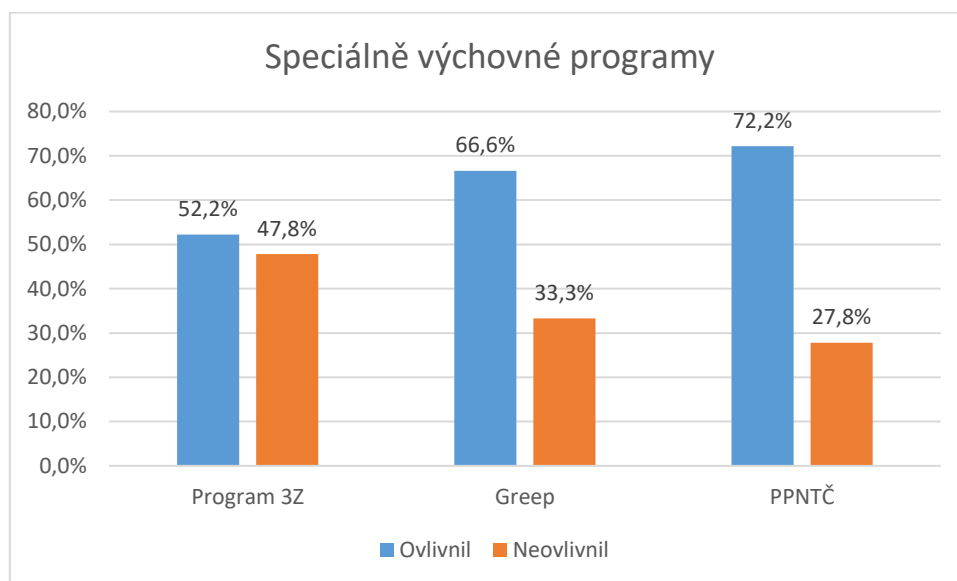
Graf č. 7: Pracovní zařazení

Zdroj: vlastní

V této otázce mají respondenti odpovědět, zda se během VTOS účastnili některého ze speciálních výchovných programů a následně zvolit, zda je program ovlivnil pozitivně, či je neovlivnil vůbec. Program 3Z – Zastav se, Zamysli se, Změň se, absolvovalo dvacet tři respondentů ze sedmdesát dva dotazovaných, z nichž dvanáct hodnotí program jako pro ně přínosný, naopak jedenáct z nich program nijak neovlivnil. Programu Greep se zúčastnilo patnáct respondentů, pro deset z nich znamenal pozitivní ovlivnění, pět respondentů nijak neovlivnil. Programu pro pachatele násilných trestných činů se účastnilo osmnáct respondentů, třináct ovlivnil pozitivně, pět neovlivnil nijak.

Graf č. 8: Speciálně výchovné programy

Zdroj: vlastní

Další otázka, se týká programu zacházení. Respondenti byli vyzváni napsat, jaké aktivity v programu zacházení navštěvují. Otázka byla otevřená, což přineslo větší množství různorodých odpovědí. Na druhé straně byl však patrný značný pokles ochoty vyplňovat otázky, které nejsou pouze zaškrtačací. Dvacet tři respondentů tuto otázku nevyplnilo. Čtyřicet čtyři odsouzených (tj. 61,4%) uvedlo, že navštěvují zájmové aktivity. Jako druhou nejčastější aktivitu označilo dvacet pět (tj. 34,1%) odsouzených pracovní aktivity. Dvacet tři (tj. 31,8%) napsalo, že navštěvují vzdělávací aktivity a šestnáct odsouzených (tj. 22,7%) navštěvuje speciálně výchovné aktivity.

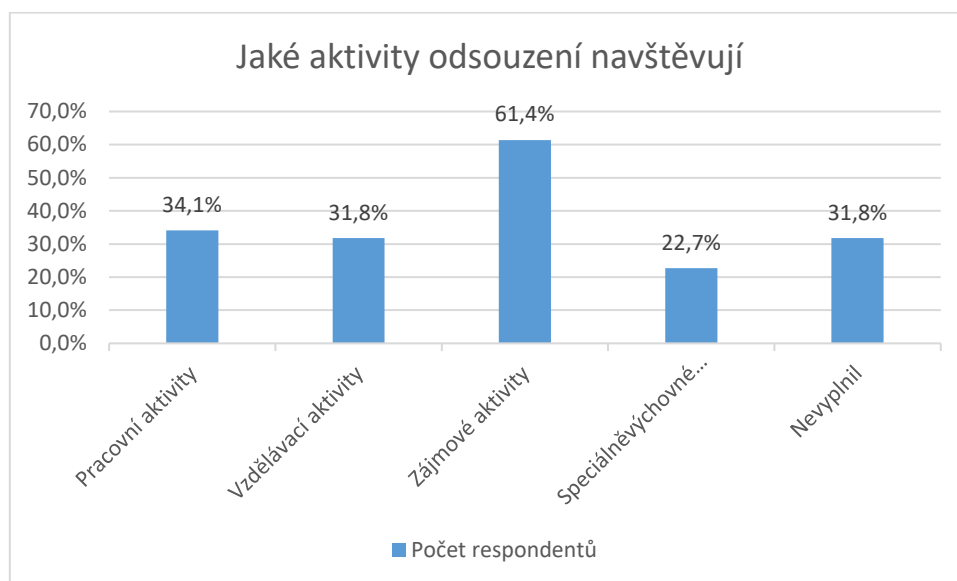
V rámci zájmových aktivit odsouzení uváděli: sportovní aktivity obecně, fotbal, nohejbal, posilovna, stolní tenis.

V rámci pracovních aktivit odsouzení uvedli: obecně „Práce“, práce v dílně.

V rámci vzdělávacích aktivit odsouzení uvedli: vzdělávání ve škole, Historický kroužek, Zeměpisný kroužek, Jazykový kroužek.

V rámci speciálně výchovných aktivit odsouzení uvedli: terapie, návštěvy kaple.

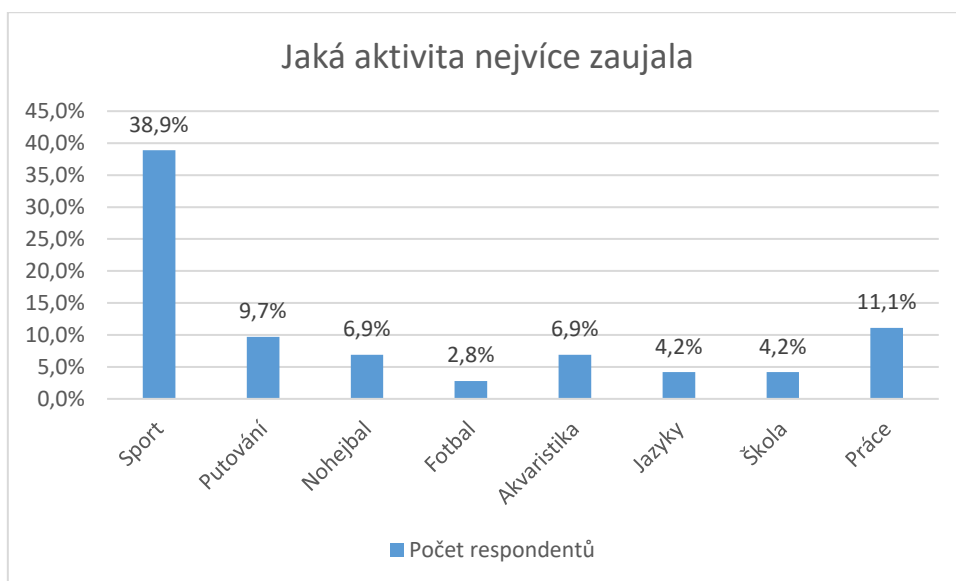
Graf č. 9: Jaké aktivity odsouzení navštěvují

Zdroj: vlastní

Následující otázka zkoumá, které konkrétní aktivity respondenty zaujaly. Devět respondentů tuto otázku nechalo nevyplněnou. Mezi jednoznačně nejzajímavější můžeme dle odpovědí označit sportovní aktivity, které uvedlo dvacet osm respondentů (tj. 38,9%). Jako druhá nejčastější odpověď bylo, že odsouzené nezaujala žádná z aktivit, kterých se zúčastnili. Tuto odpověď uvedlo deset respondentů (tj. 13,9%). Osm odsouzených (11,1%) uvedlo, že je nejvíce zaujala práce, sedm (9,7%) uvedlo kroužek putování, pět respondentů (6,9%) akvaristiku, pět (6,9%) nohejbal, tři respondenti (4,2%) uvedli školu, tři (4,2%) jazykový kroužek. Mezi zbylé aktivity, které se vyskytovaly jako odpověď pouze jednou, můžeme jmenovat: fotbal, historie České Republiky, terapie šití, kaple.

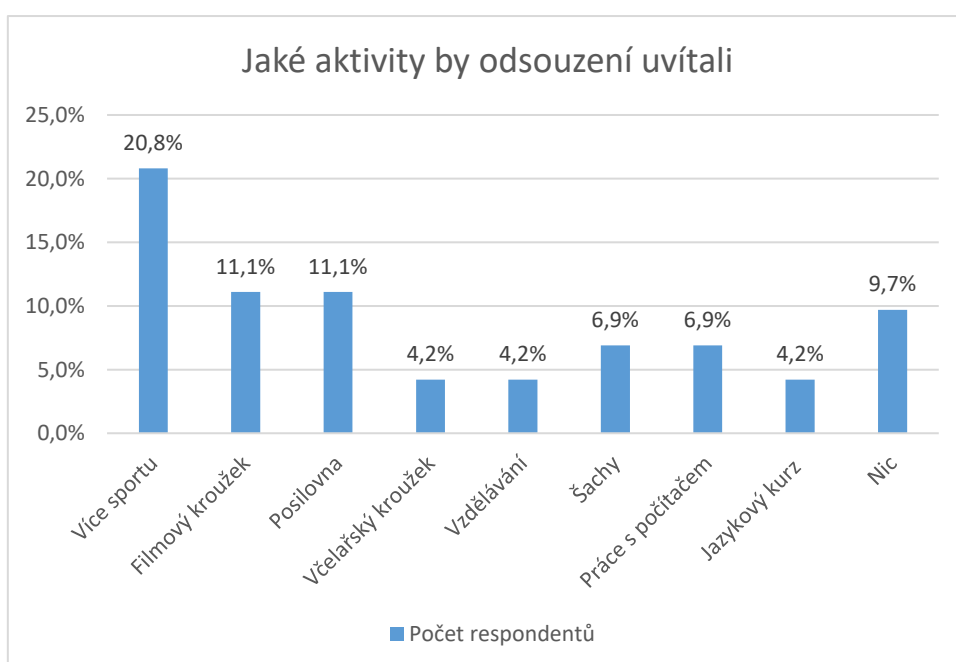
Graf č. 10: Jaká aktivita nejvíce zaujala

Zdroj: vlastní

Jedenáctá otázka se respondentů ptá, jaké aktivity by v rámci programu zacházení uvítali. Zde se jedenáct respondentů nevyjádřilo a sedm (9,7%) uvedlo, že žádnou. Patnáct respondentů (20,8%), by ocenilo více sportovních aktivit. Osm (11,1%) uvedlo filmový kroužek a posilovnu. Pět respondentů (6,9%) uvedlo práci s počítačem a šachy. Tři respondenti by měli zájem o vzdělávací aktivity, stejný počet také o včelařský kroužek a jazykový kurz. Dva respondenti uvedli rybářský kroužek a stejný počet měl i kroužek historie České Republiky.

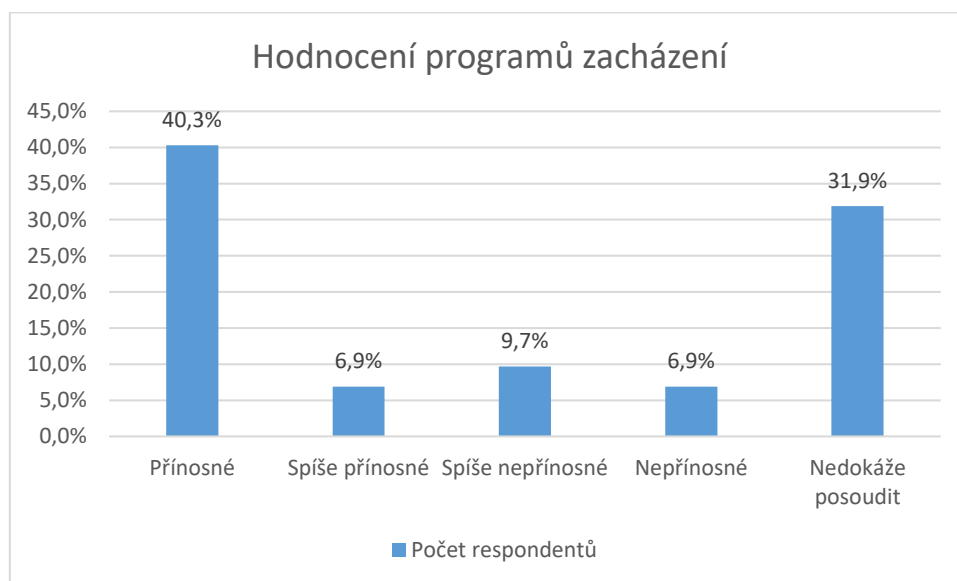
Graf č. 11: Jaké aktivity by odsouzení uvítali

Předposlední otázka má zjistit, jak respondenti hodnotí své programy zacházení. Tři z respondentů otázku nechalo bez odpovědi. Dvacet devět respondentů (40,3%) hodnotí programy zacházení jako přínosné. Druhou nejčastější odpovědí je, že to dotyčný neodkáže posoudit. Tuto odpověď zvolilo dvacet tři respondentů (31,9%). Sedm odsouzených (9,7%) uvedlo, že je hodnotí spíše jako nepřínosné. Pět respondentů (6,9) hodnotí programy zacházení jako spíše přínosné a stejný počet respondentů je hodnotí jako nepřínosné.

Tato otázka má také možnost ke zvolené předpřipravené odpovědi doplnit, v čem jsou pro respondenta programy zacházení přínosné či nepřínosné. Tuto možnost doplnění bohužel využilo pouze menší množství respondentů. Jako přínos programu zacházení respondenti uvedli zábavu, vyvedení z monotónního života, zlepšení sebeovládání, vzdělávání, obnovení režimu, nový pohled na svět. Jako důvod, proč považují někteří jedinci program zacházení za nepřínosný, uvedli, že je program povinný, ale nic člověku nedává, či že je to celé pouze přetvářka.

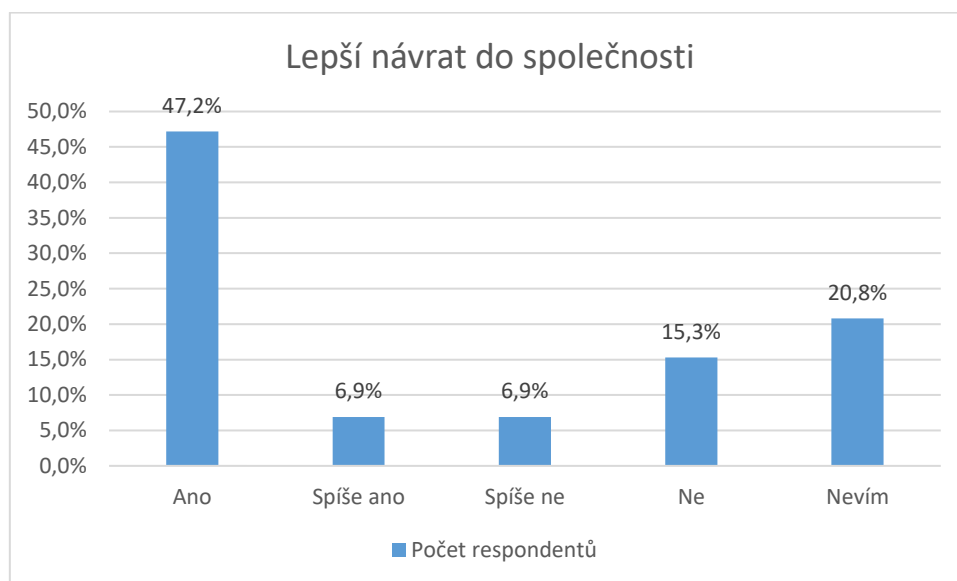
Graf č. 12: Hodnocení programů zacházení

Zdroj: vlastní

V poslední otázce má odsouzený odpovědět, jestli si myslí, že mu program zacházení může pomoci k lepšímu návratu do společnosti. Na tuto otázku odpovědělo 70 respondentů, z nichž nejvíce, 34 respondentů (47,2%), si myslí, že jim program zacházení může pomoci k lepšímu návratu do společnosti. Patnáct respondentů (20,8%) zde uvedlo odpověď „Nevím“. Jedenáct respondentů (15,3) si nemyslí, že jim může program zacházení pomoci v lepším návratu do společnosti. Pět respondentů (6,9%) uvedlo odpověď „Spíše ano“ a stejný počet odpověď „Spíše ne“.

Graf č. 13: Lepší návrat do společnosti

Zdroj: vlastní

7.3 Závěr výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak odsouzení hodnotí program zacházení a zda ho považují za smysluplný a účelný v rámci jejich úspěšné resocializace.

Dotazníkového šetření, které proběhlo na jaře roku 2018 ve Věznici Pardubice, se zúčastnilo sedmdesát dva odsouzených respondentů ve věkovém **rozpětí 17-70 let**. Nejvíce respondentů bylo středního věku v **rozmezí 31-40 let**.

Jako nejčastější dosažené vzdělání byla označena **Střední škola bez maturity**, jako druhé pak **vzdělání základní**. Co se týká rodinného vztahu respondentů, nejvíce z nich je **ve vztahu s přítelkyní** a většina **má děti**. Překvapivě téměř 100% respondentů udržuje nějakým způsobem kontakt se svými blízkými či rodinou. Nejčastěji respondenti uváděli, že jsou v kontaktu **s rodiči**, dále pak **s dětmi a přítelkyní**. Většina respondentů **nebyla v minulosti ve VTOS**.

S poměrně velkou převahou jde o respondenty, kteří **nejsou pracovně zařazeni, ačkoliv by o to měli zájem**.

Co se týče speciálních programů zacházení, program **3Z pozitivně ovlivnil** nepatrnou většinou respondentů, program **Greep pozitivně ovlivnil** většinu respondentů a program **Pro pachatele násilných trestných činů** také respondenti hodnotí tak, že je **ovlivnil pozitivně**.

Nejvíce respondentů uvedlo, že navštěvuje **Zájmové aktivity** v rámci programu zacházení a dominovaly zvláště **sportovní aktivity**, které byly označeny většinou také za nejoblíbenější aktivity vůbec. Zároveň by většina respondentů uvítala **více sportovních aktivit**. Tyto výsledky mě nijak nepřekvapily, vyvolaly u mě však otázku, do jaké míry odsouzení chápou smysl programů zacházení jako něco, co je má něčemu naučit, předat zkušenosti a hodnoty, které přispějí k pozitivní změně jejich osobnosti a chování. Zda jednotlivé aktivity neberou pouze jako výplň dlouhé chvíle a zabavení bez hlubšího smyslu.

Nejvíce respondentů považuje programy zacházení za **přínosné**, zajímavá mi přijde také druhá nejčastější odpověď, že respondent toto **nedokáže posoudit**. Na jednu stranu je to logická odpověď, sebereflexe je náročná pro každého, zvláště když se zatím nedostal do přirozeného prostředí. Na druhé straně je otázka, jak přesně probíhá průběžné hodnocení programů zacházení, jak moc je do něj zapojen sám odsouzený, jak probíhá zpětná vazba od jednotlivých pracovníků VS a do jaké míry má jedinec možnost a příležitost si své pokroky uvědomovat, využívat a těžit z nich i jako motivace k dalšímu snažení.

Na poslední otázku, zda si respondenti myslí, že jim program zacházení může pomoci k lepšímu návratu do společnosti, odpověděla většina respondentů „**Ano**“, tedy že si myslí, že jim **program zacházení může pomoci k lepšímu návratu do společnosti**.

Hypotézy

Hypotéza č. 1: Odsouzení hodnotí programy zacházení spíše jako přínosné než nepřínosné.

Na grafu č. 12 vidíme, že programy zacházení hodnotí 40,3% respondentů jako přínosné, pouze 6,9% je považuje za nepřínosné. **Tato hypotéza se tedy potvrzuje.**

Hypotéza č. 2: Odsouzení spíše věří, že jim program zacházení může pomoci k lepšímu návratu do společnosti, než že jim pomoci nemůže.

Z grafu č. 13. je na první pohled patrné, že **tato hypotéza se potvrdila**. Celkem 47,2 % respondentů zvolilo odpověď, že jim program zacházení může pomoci, pouze 15,3% respondentů si myslí, že jim pomoci nemůže.

Hypotéza č. 3: Odsouzení více preferují zájmové aktivity před vzdělávacími aktivitami.

Na grafu č. 10 je vidět, že respondenti na otázku „Jaká aktivita vás nejvíce zaujala“ nejčastěji **udávají zájmové aktivity**, s velkou převahou se jedná o sport. Také na grafu č. 11, **zvolilo více**

respondentů zájmové aktivity, opět se s velkou převahou jednalo zvláště o sportovní aktivity.
Tato hypotéza se tedy potvrdila.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo přiblížení tématu vězeňství a výkonu trestu odnětí svobody. Snažila jsem se nejprve o seznámení s důležitými pojmy a také o nastínění fungování věznic v České republice. Následně jsem popsala resocializační proces – jeho průběh, smysl a jednotlivé aktivity, které spadají do programu zacházení. V praktické části bylo mým cílem zjistit a následně popsat, jak programy zacházení hodnotí samotní vězni z pardubické věznice a do jaké míry si myslí, že jim program zacházení může pomoci v jejich úspěšné resocializaci.

Při psaní práce jsem si uvědomila, že téma vězeňství a náprava odsouzených není zodpovědnost pouze lidí ve výkonu trestu a pracovníků věznice, ale je to záležitost, která se týká celé společnosti, a každý k ní můžeme přispět něčím pozitivním. Pokud se od lidí propuštěných z vězení budeme distancovat, nedáme jim šanci, aby nám ukázali, že se změnili, přispíváme tak k jejich sociálnímu vyloučení a možné budoucí recidivě. Odsouzení jsou umístěni do izolovaného prostředí, kde ztrácejí kontakt s reálným světem. Tento jev však funguje i obráceně. Věznice je často svět sám pro sebe a běžný člověk o jejím fungování ví pouze základní a neúplné informace. Myslím, že tato neinformovanost do velké míry přispívá k vytváření bariér mezi většinovou společností a člověkem, který má za sebou výkon trestu odnětí svobody a o kterém se většinou mluví spíše v negativním slova smyslu. Na jednu stranu je to pochopitelné, na rozdíl od jiných skupin obyvatel, kteří se ocitli na okraji společnosti, jako jsou například hendikepovaní nebo lidé s duševní poruchou, bývalí trestanci si za svůj společenský propad mohou sami. Je to však tak docela pravda? Platí to tak u každého člověka, který se jednou dostal do vězení? Nic na světě není černobílé a většina věcí nemá tak snadné řešení, jak bychom si možná přáli. Ačkoliv nám to může být v některých případech proti srsti, věřím, že i mi, běžní občané, bychom těmto lidem měli dát šanci a prostředky na změnu jejich života a snažit se je podpořit. Když už ne kvůli nim, tak alespoň kvůli nám a celé naší společnosti.

Jako velmi zásadní problém považuji nedostatečnou zaměstnanost lidí ve výkonu trestu. Je typickým jevem českých věznic, že nabídka pracovních příležitostí zdaleka nestačí poptávce ze strany odsouzených. To zároveň přispívá k horšímu budoucímu pracovnímu zařazení po propuštění. Jako další úskalí, které je v teoretické části také zmiňováno, považuji nedostatečné vzdělání pracovníků Vězeňské služby a to zejména speciálních pedagogů. Těmto pracovníkům, ač odborně kvalifikovaným, chybí dle mě detailnější poznatky a techniky, které by jim usnadnili práci s touto náročnou cílovou skupinou. Odsouzeným chybí motivace k zapojení se do aktivit

programu zacházení a činnosti tak dělají často z nutnosti nebo pro vyplnění volné chvíle, čímž se ochuzují o dovednosti nebo schopnosti, které mohli získat. Myslím, že i zde platí všeobecně známý fakt, že změnu musí chtít především sám člověk, kterého se týká. Proto je motivace vězňů velice zásadní. Nutno však podotknout, že těžko bude motivovat někdo, kdo sám motivovaný není. Dle mého názoru máme ještě hodně práce na zlepšování stavu českých věznic a podmínek zaměstnanců Vězeňské služby.

Seznam použité literatury

Literární zdroje

- BAJCURA, Lubomír. *Práva vězně: od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*. Praha: Grada, 1999. Právo pro každého (Grada). ISBN 80-7169-555-6.
- BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-115-8.
- BLATNÍKOVÁ, Šárka. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-024-2. 54s
- ČECH, Stanislav a Matouš ŘEZNÍČEK. *Zločin kolem nás: průvodce světem kriminality, prostituce, drog, hazardních her a pašeráctví*. Praha: Melantrich, 1997. ISBN 8070232536.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vojtěch SEDLÁČEK. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-7251-104-1.
- DOLEŽAL, Jan. *Hygiena duševního života*. Praha: Orbis, 1961. Malá moderní encyklopedie (Orbis).
- FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-7044-772-9.
- HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005. ISBN 80-86708-05-5.

- INCIARDI, James A. *Criminal justice*. 9th ed. Boston: McGraw-Hill Higher Education, c2010. ISBN 978-0073527963.

- JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009. Glossator. ISBN 978-80-7502-230-1.

- JÍLEK, Josef. *Peníze a měnová politika*. Praha: Grada, 2004. Finance (Grada). ISBN 80-247-0769-1.

- JUSTOVA, Martina. *Cisár je nahý – Represia verzus převýchova*. Bratislava: Otto Németh, 2005. ISBN 80-8894-979-3

- KADLEC, P.: K otázce tvorby a provádění resocializačních programů pro dosouzené k VTOS, in: *České Vězeňství*, č. 3/1995

- KNÁPKOVÁ, Danka a Marcela TITLOVÁ, *Penológia*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2016. ISBN 978-80-8168-524-8

- MAŘÁDEK, Vladimír. *Výkladový slovník penologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-256-4.

- Mařádek, V.: „Krise v krizi“ a její výskyt ve vězeňském prostředí, in: *České Vězeňství*, č. 1/1995

- MEZNÍK, Jiří, Věra KALVODOVÁ a Josef KUČHTA. *Základy penologie*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1248-x

- MIKŠÍK, Oldřich. *Člověk a svízelné situace*. Praha: Naše vojsko, 1969. Obzor (Naše vojsko).

- MONATOVÁ, Lili. *Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska*. 2. rozš. vyd. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-60-5.

- NETÍK, Karel, Stanislav HÁJEK a Daria NETÍKOVÁ. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckova skripta. ISBN 80-7179-177-6.
- *Úplné znění zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník*. Vydání sedmé. Praha: Armex, 2015. Edice kapesních zákonů. ISBN 978-80-87451-38-0.
- SUCHÝ, Oldřich. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon*. Praha: Leges, 1992. Leges crimen. ISBN 80-85638-02-9.
- ROZUM, Jan, Jan TOMÁŠEK, Jiří VLACH a Lucie HÁKOVÁ. *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-164-6.
- Řeháček, M.: Výkon vazby a trestu odnětí svobody u mladistvých v České Republice, in: *České Vězeňství*, č. 3/1996
- Řeháček, M. a kol. (Hvězdová Alena, Josef Pšenička, Martin Váňa) : Uplatňování resocializačních programů u odsouzených, in: *České Vězeňství*, č. 3/95,
- SAMAŠ, Ondrej, Harald STIFFEL a Pavol TOMAN. *Trestný zákon: stručný komentár*. Bratislava: Iura Ed, 2006. ISBN 8080780781.
- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-203-6
- STERN, Jan. *Psychoanalýza všednosti*. Praha: Malvern, 2010. ISBN 978-80-86702-67-4.
- ŠPANKOVÁ, Jana. *Resocializácia odsúdených*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-484-8.
- *Woolfova zpráva: shrnutí hlavních poznatků a doporučení vyšetřování vězeňských nepokojů*. Praha: České vězeňství, 1996. ISBN 802387764X

Elektronické zdroje

- *České vězeňství* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2/2011, [cit. 2019-04-21]. ISSN 1213-9297. Dostupné z:
https://www.vscr.cz/wpcontent/uploads/2017/03/ČV2_2011.pdf
- *České vězeňství* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 1/2015, [cit. 2019-04-21]. ISSN 1213-9297. Dostupné z:
https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/03/CV_1_2015_kompr_jednostr.pdf
- *České vězeňství* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2/2018, [cit. 2019-04-21]. ISSN 1213-9297. Dostupné z:
<https://www.vscr.cz/informacni-servis/ke-stazeni/ceske-vezenstvi/>
- *České vězeňství* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2/1996, [cit. 2019-04-21]. Dostupné z:
https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/03/CV2_1996zm.pdf
- *Kodex profesní etiky zaměstnance a příslušníka Vězeňské služby České republiky* [online]. Praha, 2016, [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/03/Etický-kodex-2016.pdf>
- *Nariženi generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 28/2015-o organizaci duchovní služby ve Vězeňské službě České republiky* [online]. Praha, 2015, [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/NGR_28_2015.pdf
- *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky* [online]. Praha, 2017, [cit. 2019-04-21]. Dostupné z:
<https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statistická-ročenka-2017.pdf>
- *Vyhláška č. 345/1999 Sb.*, Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, 01.01.2000

- *Zákon č. 169/1999 Sb.*, o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, 01.01.2000
- *Zákon č. 555/1992 Sb.*, České národní rady o Vězeňské a justiční strážci České republiky, 01.01.2000

Přílohy

Příloha č.1 – dotazník

Vážený pane,

jsem studentkou sociální práce a ráda bych Vás požádala o trochu času a vyplnění tohoto dotazníku, který je součástí mé bakalářské práce s názvem „Formy penitenciární péče ve věznici Pardubice“. Cílem dotazníku je zjistit, jak osoby ve výkonu trestu odnětí svobody hodnotí program zacházení ve věznici Pardubice. Dotazník se skládá z třinácti otázek a je zcela anonymní. Dovoluji si Vás požádat o co nejpřesnější a pravdivé odpovědi. Správné odpovědi zaškrtněte, nebo vypište.

Předem Vám děkuji za spolupráci.

1) Jaký je Váš věk?

2) Jaké je Vaše vzdělání

☐ Nedokončené základní	☐ Nedokončená střední škola s maturitou
☐ Základní	☐ Střední škola s maturitou
☐ Nedokončena střední škola bez maturity	☐ Vyšší odborné vzdělání
☐ Střední škola bez maturity	☐ Vysokoškolské

3) Jaký je Váš rodinný stav? (Můžete zaškrtnout i kombinaci více odpovědí)

- Svobodný
- Ženatý
- Vdovec
- Partnerka
- Rozvedený

4) Máte děti?

- Ano

Ne

5) Udržujete kontakt s rodinou během výkonu trestu odnětí svobody? Pokud je Vaše odpověď ano, zaškrtněte s kým, možno i více odpovědí)

Ano, udržuji kontakt s:

- Manželka
- Partnerka
- Děti
- Bratr
- Sestra
- Rodiče
- Přátelé
- Někdo jiný

Ne, neudržuji s nikým kontakt

6) Byl jste již v minulosti ve výkonu trestu odnětí svobody?

Ano

Ne

7) Jste ve věznici pracovně zařazen?

Ano, jsem s tím spokojen

Ano, ale nejsem s tím spokojen

Ne, ale rád bych byl

Ne, ani o to nemám zájem

8) Účastnil jste se někdy v minulosti těchto programů zacházení? Pokud Ano, zaškrtněte prosím, jestli Vás daný program ovlivnil

Program 3Z

- Ovlivnil mě pozitivně
- Nijak mě neovlivnil

Program GREEP

- Ovlivnil mě pozitivně
- Nijak mě neovlivnil

Program pro pachatele násilných trestných činů

- Ovlivnil mě pozitivně
- Nijak mě neovlivnil

9) Jaké aktivity programu zacházení navštěvujete?

10) Jaká aktivita Vás nejvíce zaujala?

11) Jaké další aktivity byste ve věznici uvítal?

12) Jak hodnotíte programy zacházení?

Přínosné

Spíše přínosné

Spíše nepřínosné

Nepřínosné

Nedokážu posoudit

Napište, v čem pro vás byly programy přínosné:

Z jakého důvodu pro vás byly programy nepřínosné:

13) Myslíte, že Vám programy zacházení mohou pomoci k lepšímu návratu do společnosti?

- Ano
- Spíše ano
- Spíše ne
- Ne
- Nevím

Závěrem bych Vám ještě jednou chtěla poděkovat za čas strávený tímto dotazníkem.